İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARIN İKTİDARINA ELEŞTİREL BAKMAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep HÜSEYİN

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

HAZİRAN, 2015

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

MİMARIN İKTİDARINA ELEŞTİREL BAKMAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep HÜSEYİN
(502101119)

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşe ŞENTÜRER

HAZİRAN, 2015

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502101119 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi **Zeynep HÜSEYİN**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **"MİMARIN İKTİDARINA ELEŞTİREL BAKMAK"** başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı :	**Prof. Dr. Ayşe ŞENTÜRER** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
Jüri Üyeleri :	**Doç. Dr. İpek AKPINAR** İstanbul Teknik Üniversitesi	.....
	Prof. Dr. Murat Güvenç Kadir Has Üniversitesi	.....

Teslim Tarihi : **04 Mayıs 2015**
Savunma Tarihi : **05 Haziran 2015**

Aileme,

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın ortaya çıkmasında büyük emeği olan, bu süreçte samimi desteğini benden esirgemeyen ve beni yönlendiren danışman hocam Prof. Dr. Ayşe Şentürer'e, çalışmanmın olgunlaşmasına değerli eleştirileriyle katkıda bulunan Doç. Dr. İpek Akpınar ve Prof. Dr. Murat Güvenç'e teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman yanımda olan ve bana her türlü desteği sağlayan sevgili aileme de en içten teşekkürlerimle.

Mayıs 2015

Zeynep Hüseyin
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **ix**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **xi**
ÖZET ..... **xiii**
SUMMARY ..... **xv**
1. GİRİŞ **1**
2. MİMARLIK ÜRÜNÜ – MİMAR – KULLANICI İLİŞKİSİ **3**
2.1 Mimarlık Algısının ve Deneyiminin Değişimi 5
2.2 Kentleşme: Mimarlık Ürünü ve Kullanıcı İlişkisinin Zayıflaması 11
2.2.1 Kent ve kapitalin döngüsü 12
2.2.2 Dönüşen kentin müşterisi olmak 15
2.3 Yirmi Birinci Yüz Yıl Kenti: Ürünüyle Baş Başa Kalan (?) Mimar 20
3. ALTERNATİF BİR ANLAMA BİÇİMİ OLARAK MİMARLIK SOSYOLOJİSİ **23**
3.1 Yeni Durumu Eski Yöntemle Anlamak 23
3.2 Düşünümsellik ve Mimarlık 25
3.3 Mimarlık Sosyolojisi 27
4. İKTİDAR VE MİMARLIK **29**
4.1 İktidarın Kavramsallaştırılması 29
4.2 Mimarın Ürünüyle ve Kullanıcıyla İlişkisinde İktidarı Aramak 32
4.2.1 Mekanın iktidarı 33
4.2.2 Mimarın iktidarı 34
4.3 Kapitalin Biçimleri ve Mimarlık 41
4.3.1 Kültürel ve sosyal kapital 44
4.3.2 Simgesel kapital ve simgesel şiddet 50
4.4 Bir Entelektüel Olarak Mimar ve İktidar 54
5. SONUÇ VE TARTIŞMA **57**
KAYNAKLAR **59**
ÖZGEÇMİŞ **63**

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Mimar – mimarlık ürünü – kullanıcı ilişkisi …….3
Şekil 1.2 : Mimarlık alanının çok aktörlü yapısı ……...…….3
Şekil 1.3 : İlkel kulübe tasviri ....……..……...……7
Şekil 1.4 : Kapitalin döngüsü şeması…….……...….13
Şekil 1.5 : Birbirini besleyen kapital ve kentleşme ilişkisi …….. 13
Şekil 1.6 : Mimar – mimarlık ürünü – kullanıcı ilişkisinin zaman içerisindeki değişimi …….……...……... 20

MİMARIN İKTİDARINA ELEŞTİREL BAKMAK

ÖZET

Tez çalışması mimarlık ve sosyolojinin arakesitinde dolaşmak çabasının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Güncel mimarlık ortamı ve sosyoloji okumaları çaprazlandığında heyecan verici bir manzarayla karşılaşılması bu çalışmanın ana kaynağını oluşturur. Mimarlık bilgi alanının verileriyle değerlendirilen durumların başka bir kavramsal çerçeve içerisinde ele alındığında sunabileceği düşünülen potansiyeller tezin amacı olarak ortaya konmak istenmiştir.

İlk bölüm, girizgah mahiyetinde çalışmanın ardındaki motivasyonları ortaya koymayı amaçlar. Bundan sonra, mimarlık alanı içerisindeki unsurlar, unsurlar arası ilişkiler ve mevcut durumu mimarlık kavramsal çerçevesi içerisinde ortaya koymak gerekliliği ön görülmüştür. İkinci bölüm, mimarlık alanı içerisinde, alanın üç ana aktörü olan mimar – mimarlık ürünü – kullanıcı arasındaki ilişkileri araştırır. Mimarlık algısının zaman içerisindeki değişimi alan içerisinde mimarın pozisyonunun değişimiyle ilintilidir. İnsanların mimarlığı deneyimleme biçimlerinin değişimi ise alan içerisinde kullanıcının pozisyonunun değiştiğini gözler önüne serer. Bu değişimler mimarlık alanı içerisindeki ilişkilerin yeniden düzenlendiğine işaret eder.

Kentleşme ve kapital arasında zaman içerisinde kurulan kuvvetli bağlar, çok aktörlü mimarlık alanında etkisini artıran bir diğer unsur olarak beririr. Kent ve kapitalin ilişkisi de bu sebeple çalışma için önem kazanır. Günümüz kentlerinde artık kullanıcılar dönüşen kentin müşterisi konumuna gelmişlerdir. Tüm bu değişmeler bize bir zamanlar adı anılmayan mimarın günümüz mimarlık ortamında önemli bir figür haline geldiğini, bir zamanlar kullanıcısına referansla inşa edilen mimarlık pratiğinin ise artık kullanıcısını kaybettiğini gösterir. Mimarın daha güçlü bir pozisyona gelip kullanıcının denklemden silinmesi, mimarın mimarlık ürünüyle başbaşa kaldığı bir portre çizer. Öte taraftan, kapital ve kent arasındaki ilişkinin gittikçe önem kazanması mimarlık alanını domine etmeye başlamasına yol açar. Böylelikle kapital, alan içerisindeki bir diğer kuvvetli figür olarak belirir. Bir yandan, mimarın rolünün ağırlığının artmasıyla beraber mimar ve mimarlık ürünü arasındaki ilişki kuvetlenirken, öte yandan kapitalin mimarlık alanına sürekli müdahalesi aynı ilişkiyi zayıflatır. Dolayısıyla mimarın mimarlık alanı içerisindeki durumu muğlaklaşır. Mimarın ürünüyle baş başa kalıp kalamadığı ikilemi bizi mimarlık alanına başka kavramlarla bakmaya zorlar.

Üçüncü bölüm mimarlık alanının mevcut durumunu alternatif anlama biçimlerini araştırır. Burada Bachelard, Kuhn ve Wittgestein'ın düşünceleri zihin açıcı bir rol üstlenmişlerdir. Bachelard'a göre mevcut kuramlar zorunlu hakikat konumunu üstlendikçe hata sürekli kendini olumlar. O halde hakikat haline gelmiş mevcut

kabullerle yeni olarak tanımladığımız durumu anlamaya çalışmanın çıktısı, sürekli kendisini olumlayan hatalı bir çıktı olacaktır. Öyleyse yeni durumu yeni bir yöntemle anlamaya çalışmak gerekliliği doğar. Thomas Kuhn'a göre her tür sınama, bir hipotez üzerine yapılan her doğrulama ya da çürütme çabası, daha başlangıçtan bir sistem içinde yer alır. Yine Thomas Kuhn'un ve Ludwig Wittgenstein'ın benimsediği yaklaşıma göre, bizim kavramsal sistemimizde yeri olmayan bir yenilik hakkında sorulacak sorulara yine bizim sistemimizde yanıt bulmak olanaksızdır. Bu sorulara yanıt vermeye başladığımız anda, kavramsal sistemimizi değiştirmişiz demektir. Bu düşünceler temel alınarak yeni sorulara ve sorunlara yanıt verebilmek üzere kavramsal sistemde değişikliğe gitmek bu bölümde önerilmiştir.

Bourdieu sosyolojisini bu amaçla araçsallaştırmanın iki önemli nedeni vardır: ilişkisellik ve düşünümsellik. Bourdieu sosyolojisinin önemli kavramlarından olan ilişkisellik, unsurların içkin özelliklerinden ziyade birbirleriyle olan ilişkilerine odaklanmanın sistemi anlamada oldukça önemli bir yeri olduğunu söyler. Düşünümsellik ise sistemi anlamaya çalışan bireyin kendisinin de sistemin bir parçası olduğu farkındalığıyla hareket etmesini amaçlar. Böylesi bir düşünümsel teyakkuz hali içerisinde kapital, iktidar ve çıkar kavramlarını ilişkisel olarak düşünmenin katkı sağlayabileceği düşüncesiyle "mimarlık sosyolojisi" alternatif bir yöntem olarak üçüncü bölümde önerilmiştir.

Yapılandırılmış olduğunu farketmenin yapıyı doğru okuyabilmenin ön şartı olduğu bilgisiyle mimarın durduğu yeri daha iyi analiz etmesinin mimarlık alanı içerisinde daha iyi pozisyon almasına olanak sağlayıp sağlayamacağı sorusu dördüncü bölümü ortaya çıkarmıştır. Kültürün tahakküm aracı olarak kullanılmaya müsat yapısı kültür üreticisi olan mimarı ve kültürel bir pratik olan mimarlığı ister istemez iktidarla ilişki içerisine sokar. Bu sebepten dördüncü bölüm iktidar kavramını ele alarak başlar. Devamında, yine Bourdieu sosyolojisinin kavramlarının yol göstericiliğinde, bir çıkar üretme mekanizması olarak kapital ve biçimlerinin nasıl işlediği aktarılmaya çalışılmıştır. Bunların sonucunda çıkar üreten mekanizmaları okumanın kolaylaşması ve mimarın durduğu yerin daha iyi analiz edilebilmesi beklenmektedir. Bu beklenti çerçevesinde son olarak Bourdieu'nün entelektüeller hakkındaki eleştirileri ışığında mimarlığa entelektüel bir pratik olarak bakılmaya çalışılmıştır. Simgesel iktidar ve simgesel şiddet kavramlarının yardımıyla entelektüel olarak mimarın konumunu açığa çıkarmanın mimarlık alanı içerisinde mimarın konumunu netleştirmeye yardımcı olabileceği görülmüştür.

Sonuç olarak tez kapsamında, mimarın ürünüyle baş başa kalıp kalamadığı, mimarlık bilgisine (kültürel kapital) sahip mimarın alan içerisinde sermaye sahipleriyle (ekonomik kapital) karşı karşıya kaldığında nasıl bir pozisyon aldığı, ya da alabileceği sorularını cevaplamak için yeni kapılar aralayabileceği düşünülen sosyolojik bir kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu aslında tüm alanlar için geçerli teori pratik karşılaşmasının da başka bir okuması olarak ele alınabilir. Tüm bu okuma çerçevesinde mimarın sosyolojik çerçevenin sağladığı araçlarla durduğu yeri daha iyi analiz edebileceği, bunun sonucunda da daha iyi pozisyon alabileceği iddiası tez çalışmasında ortaya konmaya çalışılmıştır. Bourdieu'ye göre tahakküme direnmenin hatta tahakkümü ortadan kaldırmanın yolu da ancak böylesi bir açık etme çabasıyla mümkün kılınabilir.

A CRITICAL REVIEW ON THE POWER OF ARCHITECT

SUMMARY

This study emerges from an attempt to work in the intersection area of architecture and sociology. The exciting idea of intercrossing the contemporary architectural world with the sociological discourse formed the basis of this research. Rethinking the situations, which have always been considered under the context of architectural knowledge, in an alternative frame could bring out a great potential to evaluate our former repertoire in a different way. This work aims to put these potentials on the table for further discussions .

First chapter aims to set forth the motives behind this study. Afterwards, it is thought to be necessary to put forward the contemporary situation of architecture, the components and the relationship between the components of the field of architecture, in an architectural context.

Second chapter, tries to discover the relations between the main elements of the field of architecture: architect, architectural product, and user. The change in the perception of architecture in time is closely related with the change of the architect's role in the architectural field. And the change in the ways how people experience the architecture reveals the adjustment of the position of user in the architectural field. These changes indicate that the correlations in the field of architecture has been rearranged.

The bonds between urbanisation and capital, which has been constructed in a long period of time, come to play an ever increasing role in the multi-faceted architectural field. Because of this situation, the relation between city and capital gains importance. Consequently, in today's urban environment users come to be the consumers of the city.

All these changes show us that architect, who is once not recognised in the field of architecture, becomes an important figure, and users, who are the main element of the built environment, now become vague in an architectural context. The growing value of the role of architecture and the evanesce of the user from the equation, creates a scene in which architect and the architectural product are side by side and alone. On the other side, the growing significance of the relation between city and capital causes the relation to dominate the field of architecture. In this way capital emerges as an substantial figure in the field. On the one hand, with the increasing significance of architect, the relation between architect and the architectural product grows strong. On the other hand, the ongoing intervention of capital weakens the very same bonds. Therefore the position of architect in the field of architecture

becomes ambiguous. In this way, the dilemma about architect's being alone with its product or not forces us to use other concepts for analyzing the architectural environment.

Third chapter investigates the alternative ways of understanding. Here, the ideas of Bachelard, Kuhn and Wittgenstein have mind refreshing effects. As for Bachelard, as long as the current theories have the position of absoute truths, the mistake affirms itself all the time. In that case, the outcome of the effort to understand a new situation with the current acknowledgments will be an erroneous outcome which affirms itself all the time. Therefore, the necessity to understand new situations with new methods occur. For Thomas Kuhn, every kind of proof, every attempt to prove or refutate an hypothesis, is always already in a system. Again, as for Kuhn's and Wittgenstein's approach, it is impossible to answer the questions which are about an innovation out of our conceptual world. When we start to answer those questions, it means that we have changed our conceptual system. Using these considerations as a base, in this chapter, it is suggested to change our conceptual framework in order to be able for aswering new questions, and handling new situations.

According to this objective, there are two reason for utilising the socological approach of Bourdieu: one is relationality, the other is reflexivity. Relationality, as one of the main concepts of Bourdieu's sociology, suggests that, in order to understand the system, it is crucial to focus on elements' interrelations rather than on their intrinsic values. As for reflexivity intends to act with the knowledge that the observer itself is also a part of the system which it observes. With the assertion that in this kind of reflexive vigilance methodology, considering the power, capital and interest relationally may contribute to the field of architecture, in order to analyze its circumstances. With these suggestions in mind, a "sociology of architecture" is proposed as a method in the third chapter.

Considering the fact that to be able to read the structure truely, it is necessary to have the knowledge of everyone is a part of that very system, fourth chapter emerges from a question whether it is possible to take a better position after analiyzing the current situation in the field of architecture, or not. Culture has a tendency to be used as a tool for domination. That is why the architect, producer of culture, and the architecture as a cultural practice willingly or unwillingly interacts with power. This is the reason behind starting the fourth chapter with the concept of power in sociology.

Afterwards, again with the help of the terminology of Bourdieu, capital as a way of producing interest, and how types of capital work are examined. As a consequence of these, it is expected to make it easier to analyze the machanism of interest, and the position of architect in the current situation. Under the light of this expectation, lastly, it is intended to look at architecture as an intellectual practice. It is established that with the help of concepts symbolic capital and symbolic violence, it is possible to help to understand and clarify the position of architect as an intellectual.

As a consequence, throughout the study, sociological conceptual framework is created to answer following questions: can architect stay alone with its product?, how architect as a cultural capital holder take a position when he/she confronts with the

economic capital holder, or how other positions can he/she takes?. It is believed that another conceptual framework can open up new opportunities to have another vision. This study is also can be considered as an examination of the theory practice contradiction which is valid not only in the field of architecture but more or less in every field. This research strongly suggests that we can use a sociological framework to analyze the current situation better, and take a more powerful position in the fiel of architecture. For Bourdieu, this kind of revealing and exposition is the only way to defeat domination and overcome power practices.

1. GİRİŞ

Bu tez çalışması mimarlık ve sosyolojinin ara kesitinde çalışma çabasının bir ürünü olarak ortaya çıkar. Eş zamanlı olarak mimarlık alanıyla ilgilenmek ve sosyoloji okumaları yapmak, mimarlık alanına başka biçimlerde bakma potansiyelini güçlü bir biçimde açığa çıkarmıştır. Mimarlık bağlamı içerisinde sürekli gündeme gelen, konuşulan, tartışılan meselelerin mimarlık bilgi alanı içerisindeki kavramlara sıkıştırılmış olmasının meseleleri sonsuz bir döngüye sokma potansiyeli vardır. Üstelik, böylesi bir yaklaşım büyük ilişkiler ağını görmede yetersiz kalma ihtimalini de berberinde taşır. Bu sebepten tez böyle bir noktadan hareketle, böyle bir motivasyonla başlar.

Ara kesitte dolaşmanın bir çıktısı olarak çalışma hibrit bir yapıda ortaya çıkar. Öte yandan çalışmanın dokümantasyon niteliği de ağır basmaktadır. Bir anlamda mimarlık alanına bakabilmek için sosyoloji kavramlarından bir alet çantası oluşturulmaya çalışılmış, tezin içindeki tartışmaların ve tezden hareketle ortaya çıkması umulan tartışmaların bu alet çantası yardımıyla kurulması beklenmiştir.

Çalışmanın başından sonuna değin bahsedilen muhalefetli durumları açmak için aslında bir metod önerilmektedir. Mimarlık alanının mevcut durumunun analizinden hareketle ortaya konacak yeni metodun çelişkileri nasıl etkileyebileceği sorusuna cevap aranmaktadır. Bu sebeple öncelikle mimarlık alanının kavramları açılmaya çalışılacak, mimarlık alanının mevcut durumu, alan içerisindeki aktörlerin konumları ve bu duruma nasıl gelindiği tartışılmaya çalışılacaktır.

Mimarlık olgusunu meydana getiren bileşenlerin başında mimarlık ürününün kullanıcısı gelir. Mimarlığı kavrayış biçimleri ne kadar çeşitli olursa olsun onu kullanıcısından ayrı düşünmek mümkün değildir. Denilebilir ki mimarlık ürünü, mimarlık tarihi boyunca tanımını kullanıcısıyla kurduğu ilişki üzerinden kazanmıştır. Zaman içerisinde mimarlığı algılama biçimleri veya mimarlık tanımları değişse de değişmeyen şey, tüm bu algılamanın mimarlık ürününün kullanıcısıyla kurduğu ilişki üzerinden sağlandığı, tüm tanımların ürünün kullanıcısıyla kurmayı hedeflediği

ilişkiden hareketle yapıldığıdır. Bu sebeple mimarlık alanı, diğer aktörler görmezden gelinmeden, tez boyunca üçlü bir sacayağı üzerinden ele alınmaya çalışılacaktır.

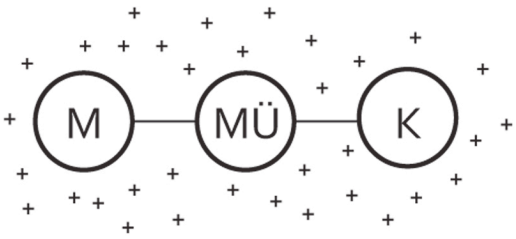
2. MİMARLIK ÜRÜNÜ – MİMAR – KULLANICI İLİŞKİSİ

Mimarlık alanını oluşturan bileşenleri kabaca mimar, mimarlık ürünü ve kullanıcı olarak söylersek, mimarın mimarlık ürününü ürettiği, bu ürünün kullanıcısıyla ilişki kurduğu, ve dolaylı olarak da mimarın ürünün kullanıcısıyla ilişki kurduğu bir üçlü ilişki tanımlamış oluruz (Şekil 2.1).

Şekil 2.1: Mimar – mimarlık ürünü - kullanıcı ilişkisi.

Şüphesiz mimarlık alanı kurulan üçlü ilişkinin dışında çok daha fazla aktörü barındıran bir yapıya sahiptir. Bu aktörlerden biri ve belki de en etkilisi iktisadi yapıdır. Bunun yanında siyasi ilişkileri, eğitim kurumunu, yerel yönetim politikalarını vd. sayabiliriz (Şekil 2.2). Bu aktörlerden bir kısmının alanı domine ettiği durumda üçlü ilişkiyi oluşturan elemanlardan birinin zayıfladığı ya da gözden kaybolduğu durumlar ortaya çıkabilir.

Şekil 2.2: Mimarlık alanının çok aktörlü yapısı.

Yirminci yüzyıla kadar vurgusunu mimarlık ürünü ve kullanıcı üzerinde tutan bu üçlü ilişki bundan sonra değişmeye başlar.

> Dikkat edilmesi gereken nokta, mimarlık eserini mimar ile ilişki içerisinde kavramanın, hatta bundan da önce bir yapının mimarını o yapıya ilişkin önemli bir veri olarak algılamanın 'modern' bir tutum olduğudur. Bir başka ifadeyle, bu tutum tarihsel olarak 'modernlik' dediğimiz olguya paralel olarak ortaya çıkmıştır. Mimarlık tarihinde kısa bir gezinti bize, Rönesans dönemine kadar yapıların, onları sipariş eden işverenlerle anıldığını ve mimarın tarih yazımı içinde pek yer bulamadığını gösterir. Rönesans sonrasında bile mimarın varlığı, yapıyı sipariş eden ve kullanan kişi veya kurumun önüne geçmez. Mimarın, işvereni – hatta zaman zaman tasarladığı yapıyı bile – gölgede bırakacak kadar öne çıkışı 19. Yüzyıl ortalarında söz konusu olmaya başlamış ve ancak 20. Yüzyılda yerleşmiş bulunan bir durumdur (Batuman, 2012).

Bülent Batuman'ın kısaca özetlediği durumun akla gelen ilk örneklerinden biri Hausmann'ın Paris'indeki durumdur. Jürgen Habermas'ın (1989) aktardığına göre III. Napoleon'un komutası altında Haussmann tarafından 1853-1870 yılları arasında yürütülen Paris projesi, mimarlığın, piyasa ve devlet planlaması gibi iki işlevsel zorunluluk tarafından yeni bir bağımlılık sistemi içerisine çekildiğini ispat etmiştir. Çok aktörlü bu sistem içerisinde baskın olan diğer aktörlerden dolayı mimarlar planlamada kayda değer bir rol oynayamamışlardır.

Yirminci yüzyıl siyaset, ekonomi, kültür, bilim, teknoloji, tıp gibi bir çok alanda değişimlerin meydana geldiği, bunun yansıması olarak insanların yaşamlarında büyük dönüşümlerin yaşandığı bir döneme tanıklık eder; iki dünya savaşının yaşandığı, ulusalcılığın yükseldiği, soğuk savaşın olduğu, ulaşım ve iletişim teknolojileri sayesinde dünya çapında bir kültür homojenizasyonun başladığı, büyük ekonomik değişimleri barındıran, tüm bunların da etkisiyle kentleşmenin ivme kazandığı ve boyut değiştirdiği bir dönem. On dokuzuncu yüz yılın bitimiyle beraber yeni yüz yılın koşulları, kullanıcı ve mimarlık ürünü arasındaki ilişki zayıflarken mimar ve mimarlık ürünü arasındaki ilişkinin kuvvetlenmesinin zeminini hazırlar.

Hayatın her alanında radikal değişimlerin yaşandığı bu dönemin bireyin hem içinde yaşadığı dünyayı algılayışını, hem de bu dünyayla ilişki kurma biçimini değiştirdiği söylenebilir. Algı ve ilişki biçimlerinin değişiminin etkisiyle mimarlık alanı içerisinde hem mimarın konumu hem de kullanıcının konumu değişime uğrar.

Mimarın ve kullanıcının konumlarının değişimi mimarlık ürünü ve kullanıcı arasında kurulan bağları zayıflatırken, öte yandan bu zayıflama, mimarlık ürünü üzerinden

dolaylı olarak ilişki kuran mimar ve kullanıcının birbirinden uzaklaşması anlamına gelir. O halde uzaklaşma durumu iki şekilde görünür olur; birincisi mimarlık algısının ve mimarlığı düşünme biçimlerinin değişimi üzerinden, ikincisi ise mimarlık deneyiminin ve mimarlıkla kurulan ilişki biçiminin değişimi üzerinden.

2.1 Mimarlık Algısının ve Deneyiminin Değişimi

Mimarlık algısının değişimi

Bireyin içinde yaşadığı dünyayı algılama biçiminin değişmesi onun düşünme sisteminin, kavramsallaştırmalarının ve içinde bulunduğu kavramsal yapının değişimini de beraberinde getirir. Benzer biçimde bu değişimler bireyin içinde yaşadığı mimarlık bağlamı algısının değişmesi anlamına gelir. Bu değişim bir anlamda bize mimarın, mimarlık alanı içerisinde değişen pozisyon alışlarının izdüşümünü verir.

Sigfried Giedion (1941), mimarlık ürünlerinin algılanmasındaki değişimi üç kademeli olarak analiz eder. Henri Lefebvre'nin (1991) aktardığına göre, birbiri ardına gelen üç periyodun ilkinde, ki bu antik Mısır ve Yunan dönemini kapsar, mimari hacimler kurdukları sosyal ilişkiler bağlamında tasavvur ve idrak edilirler. Dolayısıyla dışarıdan kavranırlar. Roma Pantheon'u eserin iç mekanının başat aktör olduğu ikinci kavramsallaştırmayı örnekler. Buna karşın, der Sigfried Giedion (1941), bizim içinde bulunduğumuz dönem iç-dış ikiliğini, bu iki uzamsal bakış açısı arasında bir etkileşim ya da birlik yakalayarak, sözümona aşmaya çalışır.

Sigfried Giedion, mimarlık ürününün nasıl tanımlandığı, nasıl dönüşümsel biçimde tasavvur ve idrak edilidiğini iç-dış ikiliği üzerinden ortaya koyar. Her ne kadar Henri Lefebvre, Sigfried Giedion'un bu analizini problemli bulsa da, mekanın tarihini, mekanın algılanışı üzerinden ele almak değerli görünmektedir.

Benzer bir ele alışı mimarlık ürününün algılanışıyla beraber mimarın mimarlık alanı içerisindeki pozisyon alışları çerçevesinde yapmak bize mimarlık fenomenini düşünme biçimlerinin değişimini anlamada yol gösterici olabilir. Dolayısıyla, mimarlık ürününün ifade ettiği anlam üzerinden, mimarın ve de mimarın içinde konumlandığı mimarlık alanının nasıl kavrandığını takip etmek mümkün olabilir.

Mimarlık tarihi zorunludan gereksize geçişle karakterize edilmiş olan uygarlık tarihiyle örtüşür. Böylece, bir ev inşa etmek, yalnızca barınma ya da savunmaya dönük işlevsel bir edim olmaktan çıkarak yaşamın güzelleştirilmesine, güçlüklerin azaltılmasına veya yok edilmesine, zevkin artırılmasına, daha incelmiş ve seçkin yaşam biçimlerinin yaratılmasına dönük bir eyleme dönüşür (Masiero, 2006).

Mimarlık eylemi zorunluluktan doğan bir yapma biçiminden hayatı daha yaşanılır bir hale dönüştürme çabasında önemli bir rol almaya başlarken mimarlığın eyleyicisi olarak mimar da bu değişimin en yakın muhatabı olur. O halde, mimarlık eyleminin geçirdiği değişime bakarak mimarlık algısının nasıl değiştiği hakkında bir fikir sahibi olunabilir. Zorunludan gereksize doğru bu evrilme bize mimarın mimarlık alanı içerisinde değişen konumuyla beraber mimarlık ürününün kullanıcısıyla ve mimarla kurduğu ilişkinin nasıl değiştiğiyle ilgili olarak da önemli bir portre ortaya koyar. Uzun bir zaman diliminde gerçekleşen bu dönüşümün başlangıç noktası olarak, Gideon'un da benimsediği üzere, Antik Yunan gösterilir.

Batı mimarlık düşüncesinin kökeninde yatan temalardan biri ilkel kulübe temasıdır (Masiero, 2006). Bu temayı 1753'te yazdığı Mimarlık Üzerine Denemeler (Essai sur l'Architecture) adlı eserinde ortaya atan kişi ise Fransız mimarlık kuramcısı Marc-Antonine Laugier'dir. Marc Antoine Laugier (1753), tipik biçimlerin çıkış noktasını ve en yalınını, insanoğlunun ilk olarak ormanda yapmış olduğu küçük ve rustik bir kulübede bulur. Bu ilkel kulübe, dört köşesinde dört adet ağaç dikmeden ve üstü örtülü olarak da karşılıklı üçgen şeklinde birbirine çatılmış dallardan oluşturulmuştur. Bu kulübenin biçimini geometrik dille anlatırsak, bir dikdörtgen prizma üzerine konmuş bir üçgen prizmadır. "Bu küçük rustik kulübe, yaratılmış olan bütün mimari harikalara bir model oluşturmuştur." der Marc Antione Laugier ve devam eder; "Bu ilk modelin yalınlığı sayesinde önemli hatalar yok edilmiş ve gerçek mükemmellik elde edilmiştir. Düşey yükselen ağaçlar bize kolon, onları çevreleyen yatay elemanlar ise bize kiriş ve nihayet çatıyı oluşturan meyilli parçalar da bize üçgen alın kavramını verirler." (Kortan, 1989) (Şekil 2.3).

İlkel kulübe imgesi, ilk figürünü Yunan tapınağında bulur. Bu tema, mimarlığı barınma ve korunma ihtiyacı olan insanın hizmetine sunar (Masiero, 2006). Bu durumda mimarlık ürünü onu yapan değil kullanan üzerinden anlamını bulur. Zaten bu kurguda mimarlık ürünü kendiliğinden, mucizevi bir biçimde ortaya çıkmış

gibidir. Mimarlık anlatısı ilkel kulübeyi kimin yaptığıyla değil, onun neden ve kimin için yapıldığıyla ilgilendiğinden bu düşünce sistemi içerisinde mimarın yeri pek de önemli değildir. Bu durumda mimar kulübenin üreticisi olarak tanımlanabilir; bir takım tecrübeler sonucu elde edilmiş yapma biçimlerini doğru şekilde uygulayarak barınma ihtiyacını gideren kişi.

Şekil 2.3: İlkel kulübe tasviri.

Zaman içerisinde mimar, yalnızca kuralları izleyen kişi değil, zihninde model kuran kişiye dönüşür (Masiero, 2006). Bu mimarın ürün üretme yöntemlerinin ve ürünü üretmeye yönelik güdülerinin çeşitlendiği anlamına gelir. Mimarın ürünüyle kurduğu ilişkinin biçim değiştirmesiyle bağlantılı olarak mimarlık ürünü ve kullanıcı arasındaki ilişki de biçim değiştirir. Fakat hala daha mimarın adını eseriyle yan yana göremeyiz.

Alberto Perez-Gomez (2007), geleneksel mimarlığın toplumun tümü için evrenin düzenini işaret ettiğini söyler. Gotik mimarlığın, evrenin işleyiş biçimini taşa işleyerek görünür hale getirme amacını göz önüne alırsak, Alberto Perez-Gomez'in geleneksel mimarlık için ortaya koyduğu durumu Ortaçağ Avrupa mimarlığı için de geçerli sayabiliriz. Bu dönemin kentsel ortamında ise 'aktif profesyoneller'e dönüşen

mimar kimliğiyle karşılaşırız (Masiero, 2006). Bu profesyoneller simgeler üretir ve bu dönemden itibaren mimari kullanıcıyla iletişimin bir aracı haline gelir.

On dokuzuncu yüz yılda büyüyen ve karmaşıklaşan inşaat sektörü, yeni yapım teknolojilerini ve tekniklerini ve dolayısıyla uzmanlaşmayı beraberinde getirir. Bu uzmanlaşma sonucunda usta çırak eğitiminden geçmiş alaylı ustabaşı, tüm alanlardaki ekspertizini kaybetmeye başlar ve sonuç olarak inşaat sektöründe tasarımcı ve yapıcı iki ayrı meslek gurubu olarak birbirinden ayrılır (Thomsen, 2002). Mühendislik mesleğinin yükselişe geçmesiyle beraber mimar bu ayrımda tasarımcı rolünü benimsemeye başlar. Yapıcı, üretici profesyonel konumun kaybedilmesi durumu mimarların meslek pratiğinde daha görünür oldukları bir noktaya taşınacaklarının ilk sinyallerini verir.

Jeffrey Schnapp (2008), mimarın toplum içindeki adeta görünmez konumunun yirminci yüzyılda değişmeye başladığını söyler. Mimarlık tarihinin başlangıcından 1. Dünya Savaşı'na kadar uzanan bir dönemde çoğunlukla mimarların pek farkına varılmamıştır. Jeffrey Schnapp'e (2008) göre mimar toplumun gözünde ikinci dereceden bir varlıktır: kendini binanın strüktür ya da ilmine değil sanatına adamış, önceki dönemlerden miras aldığı tarzlara ve müşterisinin isteklerine boyun eğen bir sanatçı. Fakat yeni bin yılla beraber mimar yeni bir tür kamusal görünürlük kazanır (Schnapp, 2008).

Roberto Masiero'ya (2006) göre mimarın kamusal görünürlük kazanmasına eş zamanlı gerçekleşen, yani moderniteyle ortaya çıkan bir diğer değişim insanın esas olarak "kültür üreticisi" bir havyan olduğunu ve bu şekilde yaşadığını anlamasıdır. Bu anlayış mimarlık algısının ve mimarlık yapma biçimlerinin değişiminde önemli bir yol ayrımıdır. İnsanın kültür üreticiliği rolü üstlenmesinin mimarlıktaki yansıması, mimarların mimarlık yapma edimini, yapıyı bir kültür objesi olarak görerek gerçekleştirmesi demektir. Bu durumda yapının kullanıcısı o kültür objesinin alımlayıcısı, belki de tüketicisi haline gelir. Yeni durumda sezilebileceği üzere mimarın ürünüyle kurduğu ilişki kuvvetlenmeye başlamış, bu sayede de kullanıcı mimarlık alanını şekillendiren ana unsur olmaktan yavaş yavaş uzaklaşmaya başlamıştır.

Kısacası, antik dönemde ilkel kulübe miti üzerinden kurulan, zaman içerisinde zihinde kurulan modellerin karşılığı olarak ortaya çıkan, ya da Ortaçağ'da topluma

dönük simgeselliğin aracı olarak hayat bulan mimarlık, her durumda kullanıcısıyla kurduğu ilişki üzerinden çeşitli tanımlar kazanır. Modern dönemde mimarlığın kültür üreticisi olarak araçsallaştırılması önemli bir kırılma noktası oluşturur. Bu noktadan itibaren mimarlık, mimarın ön plana çıkmaya başladığı bir pratik haline gelir. Kullanıcısıyla olan ilişkisiyle anlam bulan mimarlık pratiğinde mimarın gittikçe daha görünür olması mimarlık alanı içerisindeki konumlanmaların değiştiğini gösterir. Mimarın pozisyonunun değişimi, mimarın mimarlık ürünüyle daha kuvvetli bağlar kurmasını olanaklı hale getirir.

Mimarlık deneyiminin değişimi

Bireyin içinde yaşadığı dünyayla kurduğu ilişkinin değişmesi, içinde yaşadığı mekanlarla kurduğu ilişkilerin de değişmesi demektir. İsmail Tunalı (2002), insanın dünyayla ve mekanla olan ilişkisinin bağlantısını kurar. İsmailTunalı'ya (2002) göre insan-dünya ilişkisi bireysel bir ilişki değildir, tarihi dönemlere ve çağlara özgü olan bir ilişki biçiminde somutlaşır. Buradan hareketle, insan-mekan ilişkisini, yani kullanıcı-mimarlık ürünü ilişkisini, insanın dünyayla ilişkisine bakarak anlamlandırmanın mümkün olduğu söylenebilir. İnsanın içinde yaşadığı sosyal yapının, sahip olduğu yaşam alışkanlıklarının, içinde eylemlerini sürdürdüğü çevrenin mekansallaşma biçimlerinin değişmesi, onun mekanlarla etkileşimini de değiştirir. Dolayısıyla değişen dünyada kullanıcının mimarlık ürünüyle kurduğu ilişkiler sabit kalmaz. Bu da mimarın konumuyla beraber, mimarlık alanı içerisinde kullanıcının konumunun da değiştiğini açıkça ortaya koyar.

On dokuzuncu yüz yılda mimarlık önemli bir değişimle barınma, korunma, mutluluk, ve ibadet gibi temel ihtiyaçların ötesinde büyük ölçekli endüstri, ticaret, ve ulaşım gibi yeni ihtiyaçlara da karşılık vermeye başlar. Çimento, demir, çelik gibi yeni malzemeler, elektrik enerjisi kullanımı ve yeni iletişim sistemleri inşaat sektörüne yeni imkanlar sağlar (O'Neill, 1973). Yeni ihtiyaçlar, yeni malzemeler, yeni iletişim sistemleri sonraki yüz yılın temellerini atar. Yirminci yüz yıl insanın dünyayla ve yaşadığı mekanla ilişkisini değiştirecek bir çok önemli değişime, önceki yüz yılda gerçekleşen yeniliklerin etkisiyle de büyük bir ölçek farklılığına sahne olur. İnsan ve mekan ilişkisi bağlamında bu ölçek değişimi kent yaşamının başlamasına denk düşer. İnsanın dünyayla kurduğu ilişki mekanla kurduğu ilişkiyi şekillendiren en önemli

faktörlerden biri olarak alındığında, kent ölçeğinde yaşamaya başlamanın bireyin mekanla kurduğu ilişkiye etkisi muazzam olacaktır.

Semra Aydınlı (2005), insanın yaşadığı dünyayla ilişkisi bağlamında geleneksel yerleşmeler ve modern kentleri karşı karşıya koyarak ölçek farklılığını görünür kılar.

> Geleneksel yerleşmeler, kültürel değerlerin ve onun yansıması olan toplumsal yaşamın izlerini taşır; bu nedenle kendine özgü bir mekânsal karakter sergiler. Yaşamın içinden gelen tüm değerler, doğal bir oluşum sürecinin izlerini taşır. Bu oluşum, insana bağlı bir gerçeklik olduğundan yapılı çevreyi kolay okunabilir kılar. Buna karşın sanayi kentlerinde ulaşım odaklı değerler sistemi, mimarlığın ve kentsel çevrelerin oluşumunda önemli rol oynar. Bu ortamda, mimarlık salt işlevsel gereksinimleri karşılayan soyut bütünlere indirgenir; homojen bir kentsel mekan yaratılır. Her toplum kendi kültürüne yabancılaştırılır; algılanması güç bir elit kültürün ürünü olan mimari çevreler oluşturulur (Aydınlı, 2005).

Jane Jacobs, böylesi kentsel çevreleri kullanıcıya söz hakkı vermeyen, dayatmacı bir tavırla sokak hayatını görmezden gelen, rastlantıya, farklılığa, yeniliğe, dinamizme ve kendi kendine gelişmeye izin vermeyen kuralcı ve elitist tasarımlar olarak görür (Fulcher&Scott, 2011).

Georg Simmel (1903), modern şehirleri kullanıcıdan bağımsızlaşmış piyasaya yönelik üretimlerle imler. Az gelişmiş kültürlerde birbirlerini tanıyan üretici ve kullanıcı arasında kullanıcının isteği doğrultusnda üretim söz konusuyken modern toplumlarda market piyasası bilinmeyen kullanıcılar için fazla miktarda üretim yapar (Simmel, 1903). Georg Simmel'e göre bu ekonomik ve psikolojik açıdan önemli ve gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır. Georg Simmel'in örneğinden de anlaşılabileceği gibi, yaşam alanlarının ölçek değiştirerek kentlere kaymasıyla beraber mekan deneyimlerini şekillendiren unsurlar da farklılaşmaya başlar. Yaşam deneyimlerimizin, fırsatlarımızın ve hatta hayatı algılama biçimlerimizin popülasyon grafiği eğrilerine ve ekonomik krizlere göre artmasına ya da azalmasına bağlı olan kapitalist tabanlı bir düzen on dokuzuncu yüz yılın sonlarından günümüze kadar artarak devam eder (Harvey, 1985a). Şehirlerde yaşayan insanların dünyayı ve mekanı deneyimleme biçimlerindeki böylesi radikal değişiklikler mimarlık deneyiminin de değişimini işaret eder. Buradan hareketle çok aktörlü mimarlık alanını domine eden aktörlerin değişmesi ve çeşitlenmesiyle beraber kullanıcının alan içindeki konumunun ve etkisinin değiştiği sonucuna varılabilir.

Jeffrey Schnapp'e (2008) göre, mimar daha fazla kamusal alana temas eden bir figürken modernizmle beraber geniş ölçekli işbirliği pratiğini gözardı eden ve bilbordlarda boygösterme uğraşında modaya uyum sağlayan ve global marka değerini önceleyen bir yapıya bürünmüştür. Önceleri alanın çok ortaklı yapısında kendine yer bulamayan mimar bu sefer oldukça öne çıkmış, giderek büyüyen bir figür olarak alanın diğer aktörlerini gizler hale gelmiştir. Mimarın bir imaj haline gelerek ardındakileri gizleyen bir figüre dönüşmesi demek, en çok da mimarlık ürünüyle ve bu ürünün kullanıcısıyla kurduğu ilişkilerin değişmesi demektir. Öte taraftan, bir zamana kadar kullanıcısıyla kurduğu ilişki üzerinden anlam kazanan mimarlık alanı da yirminci yüzyıldan itibaren kapitalist sistemle kurduğu yakın ilişkilerin güdümünde şekillenmeye başlar. Kullanıcı, kim olduğu bilinmeyen bir alıcıya dönüşürek etkisini kaybeder. Özetle, yirminci yüzyıla geldiğimizde yeni bir mimarlık algısı ve mimarlık deneyimiyle karşı karşıya kalırız. Bu yeni ortam mimarlık alanı içersinde mimarın giderek büyüyen ve kuvvetlenen, kullanıcının ise zayıflayarak silikleşen pozisyonlarını olanaklı kılar.

2.2 Kentleşme: Mimarlık Ürünü ve Kullanıcı İlişkisinin Zayıflaması

Mimarın rolünün ve kullanıcının pozisyonunun değişimi sayesinde mimarlık alanı içersindeki ilişkiler yeni bir hal alır. Öte taraftan kapitalizm ve kentleşme arasındaki yakın ilişkinin aracılığında mimarlık alanı başka etmenlerin giderek daha fazla söz sahibi olduğu bir alan olmaya başlar. Mimarın, mimarlık alanı içerisinde nerede durduğunu anlamak açısından bu ikili durumu anlamlandırmak önemli görünmektedir, zira birbirine karşıt iki tablo ortaya çıkmaya başlar. İlki, mimarın ve kullanıcının rollerinin değişmesiyle mimarın alan içerisinde daha baskın bir konuma geldiğini söylerken; ikincisi, mimarlık alanının kapitalizm ve kentleşme arasında kuvvetli ilişki tarafından domine edildiğini gösterir. Eleştirel pozisyon alabilmek için içinde bulunulan durumu netleştirmek gerektiğinden, çelişkili durumu şekillendiren kentleşme meselesini, nasıl ortaya çıktığını ve mimarlık ürünü ve kullanıcı ilişkisini nasıl şekillendirdiğini anlamaya çalışmak önemli görünmektedir. Bu anlama çabası kentleşme durumunu ortaya çıkaran sebepleri, kentlerin dönüşümünün arka planındaki dinamikleri, dönüşümün zaman içerisinde kullanıcısıyla ilişkisinde kentleri nereye taşıdığını ve en nihayetinde nasıl bir kentte yaşadığımızı ortaya koymayı zorunlu kılar.

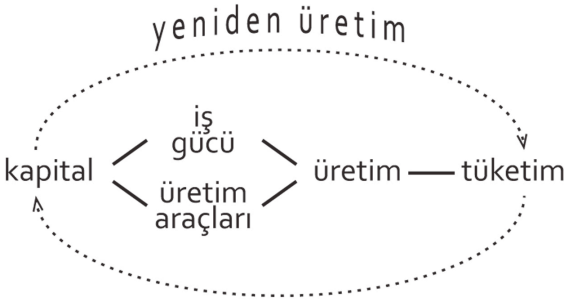
Nasıl bir kentte yaşadığımızın cevabı nasıl bir mimarlık alanıyla muhatap olduğumuzun ipuçlarını sunacağından, bu cevap aynı zamanda mimarlık alanı içerisinde kurulan yeni ilişkilerin nasıl anlaşıldığını ya da anlaşılamadığını, mimarlık bilgisi ve pratiği arasındaki çatışmanın mevzubahis yeni ilişkiler bağlamında nasıl yeniden ele alınabileceğini, bu yeniden ele almanın sağlayabileceği imkanları araştırma fırsatını verecektir.

2.2.1 Kent ve kapitalin döngüsü

Kentleşme ve kapital arasındaki karşılıklı ilişki yirmi birinci yüzyıl kentinin meydana gelmesindeki ana dinamikleri sağlar. Kapitalist sistem ve endüstrileşme kentleşmeyi tetikler, kentler ise sunduğu olanaklarla kapitalist iktisadi sistemin devamlılığını sağlar. Bu ilişkinin kaçınılmazlığı yirmi birinci yüz yılda iyice görünür hale gelir, bir çok teorisyen tarafından çokça ele alınır ve çokça konuşulur. Tartışmasız mimarlık alanı bu ilişkinin sonuçlarından en çok etkilenen alanlardan biridir. Mimarlık alanının çok aktörlü yapısının aktörlerinden biri olarak kapitalist ekonomik sistem, alan içerisinde büyüyen ve güçlenen bir figür olmaya başlar. Birbirine referansla büyüyüp gelişen kapitalizm ve kent ilişkisi nihayet mimar – mimarlık ürünü – kullanıcı ilişkisine de tesir etmeye başlar. Bu sebepten kent ve kapital arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu ve nasıl işlediğini anlamak önem kazanır.

Kentin şekillenmesi ve üretim, tüketim ve ekonomik fazla yığılması arasındaki ilişki pek çok kişi tarafından ele alınmıştır (Harvey, 1985). Fransız tarihçi Fernand Braudel bu ilişkiyi kuran pek çoklarından biridir. Fernand Braudel (1984), ekonomi ve iş gücü fazlasının metalaşarak tüketilmesini kapitalizmin tarihinde, kentleşmenin kilit rolde olduğu çok önemli bir an olarak görmüştür (Harvey, 1985). Kapitalist sistemin esasının üretim-tüketim-yeniden üretim ilişkisi olduğunu düşündüğümüzde, kentleşmenin kilit rolü daha da iyi anlaşılır (Şekil 2.4).

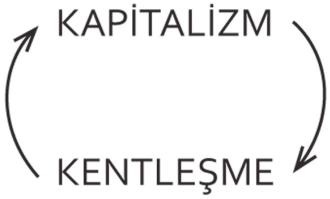
Başka bir deyişle, kapitalizm ürettiği fazlayı yapılaştırabildiği, kentleştirebildiği ölçüde, yani üretim ve tüketimden sonra meydana çıkan fazlayla yeniden üretimi ikame edebildiği sürece, sistemin devir daimini mümkün kılmıştır. Kentleşme her zaman akışkanlık, üretim, tüketim ve ekonomik fazlanın sönümlenmesiyle ilişki içinde olagelmiştir.

Şekil 2.4: Kapitalin döngüsü şeması.

Kentleşme sayesinde ekonomik fazla akışkan hale gelmiş, üretilmiş, ve tüketilmiş, ve yine kentsel çürüme ve sosyal ayrışma sayesinde ekonomik fazla değersizleşmiş ve tahrip edilmiştir (Harvey, 1985). Kapitalizmin dinamiğinin ardında üretim ihtiyacı ve hem kapital hem de iş gücü fazlasının sönümlemesi arasındaki gerilim yatar. Bu aynı zamanda kapitalist kentleşmenin tarihiyle de güçlü bir bağlantı sağlar (Harvey, 1985).

Kapitalizm der Henri Lefebvre (1976), "yalnızca mekanı işgali sayesinde, mekanı üretimi sayesinde" ayakta kalabilmiştir (Harvey 1985a).

Şekil 2.5: Birbirini besleyen kapitalizm ve kentleşme ilişkisi.

Nasıl ki kentler kapitalist ekonomik sistemin devamlılığını sağlıyorsa, kentlerin sürekliliği de ekonomik sistemin değişimlerine ayrılmaz bir biçimde bağlıdır. Kent, yaşamını idame ettirebilmek için ekonomik sistemin gerekliliklerini en üst düzeyde sağlamalıdır. Belki de bu sebepten Georg Simmel (1903) metropolü para ekonomisinin merkezi olarak görür. Varlık bulmasında çok önemli yere sahip olan kapitale kent sahip çıkar. Kapital, yarattığı çevrenin imkanlarında yerleşir. Bu durum simbiyotik bir ilişkiyi tanımlar (Şekil 2.5).

Kapital ve yapılı çevre iç içe geçmiştir (Jauhianien, 2006). Kentleşme özünü kapitalizmden alıyorsa, kapitalizm de varlığını sürdürebilmeyi yine kentleşmeye borçludur. Bu anlamda kapitalizm ve kentleşme arasında iki taraflı birbirini besleyen

bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Kapitalizm kendini yeniden üretebilmek için kentleşmek zorundadır (Harvey, 1985).

Bu durumda kent ve kapital arasındaki simbiyotik ilişkinin nasıl işlediği, kapitalist ekonominin kenti nasıl araçsallaştırdığı sorusu ortaya çıkar. Kapital ve kent arasındaki ilişki, kapitalist ekonominin kendi krizlerini yaratması sebebiyle doğrusal nitelikte değildir. Doğrusal olmayan bu ilişkinin iniş ve çıkışları sonucu oluşan özel durumlar ve kriz durumları ekonomik sistem için farklı çözüm yollarına kapı aralar. Bazen sistem, içine girdiği kriz durumlarını kentler aracılığıyla aşma yoluna gider.

Henri Lefebvre (1976) kapitalizmin "yalnızca mekan üretimi yoluyla, mekanı işgali sayesinde" ayakta kalabildiğini söyler. David Harvey'e (1985) göre ise kentin sunduğu imkanlar sistemin devamlılığı için son derece gereklidir. Bu gerekliliği David Harvey şöyle açıklar: "Makineler, yapılar, hatta tüm kentsel altyapı ve yaşam biçimleri zamanından önce demode hale getirilir ki 'yaratıcı yıkım' sistemin devamlılığı için kaçınılmaz olsun" (Harvey, 1989). Bu sebepten, kapitalin süreklilik arzeden mekânsal yer değiştirmesi yapılı çevreyi 'yaratıcı bir biçimde' yıkar ve yeniden inşa eder (Jauhiainen, 2006).

Kent mekanına kapitalin birikim süreci David Harvey ve Henri Lefebvre'in "kapitalin döngüsü" dediği kavramı içerir (Bounds, 2004). Kapitalin bir döngüden diğerine geçişi kentleşmenin farklı aşamalarıyla bağlantılı uzamsal süreçlerdir (Juahiainen, 2006).

Kapitalin döngüsü bir ekonomik aktiviteden diğerine geçişin, karlı bir yatırım fırsatı aramak üzere deveran eden kapitalde nasıl bir dönüşüme denk geldiğini açıklar (Bounds, 2004). Kapitalin ilk döngüsü endüstriyel bir toplumun ortaya çıkışına ve de kentlerde endüstriyel arazi kullanımına öncülük eder. Yapılı bir çevrenin oluşturulmasını ve yapılarının kullanımındaki değişiklikleri içerir (Jager, 2003; Harvey, 1989).

Kapitalin ilk ya da endütriyel döngüsünde, kapitalistler konumla ve üretim maliyetlerinin düşmesiyle ilgilenirler. Birincil döngüde oluşan aşırı birikim, devlet ve finansal aracı kurumlar eliyle yapılı çevreye yapılan yatırımlar sayesinde ikincil döngüye çekilir (Bounds, 2004). Bu sebepten on dokuzuncu yüz yıldan yirminci yüz yılın sonlarına kadar şehirlerin büyümesi endüstrileşmenin yayılmasıyla doğrudan bağlantılıdır (Harvey, 1989).

David Harvey, demir yolları, kara yolları, kanallar, ofis binaları da dahil olmak üzere yatırımcılarını büyük zarara uğratan fakat girişimciliğin gelişiminde açık kaynak haline gelen tarihteki bir çok büyük ölçekli altyapı yatırımı örneği tespit eder. "Kapitalizm altında kapital sürekli mücadele içindedir. Bu mücadelede kapitalizm belirli bir zaman geldiğinde yok etmek üzere o anki durumuna uygun fiziksel peyzaj üretir. Genellikle de başka bir zamanda ortaya çıkacak bir kriz durumunda yok etmek üzere." (Harvey, 2002; Bounds, 2004). Dolayısıyla çeşitli kriz anlarında gerçekleştirdiği yapılı çevreyi, başka bir kriz anında yıkıp yeniden yapmayı teşvik eden bir sistem için kentin ifade ettiği anlam büyüktür.

Bu sebepten sistem istikrarsızdır, bozularak periyodik aşırı birikim krizlerine dönüşür. Aşırı birikim iş gücü ve kapital fazlasının yan yana kullanılmadan durması durumudur. Aşırı birikim, karlı bir biçimde sönümlenebilecekleri bir yol bulunmadığı takdirde, hem kapitalin hem de iş gcünün değersizleşmesi ve yıkımına yol açar (Harvey, 1985). Örneğin, eğer krizin temel sebebi aşırı birikimse, üretim fazlası geçici yer değiştirmeyle (borçla finanse edilen uzun vadeli yatırımlar), uzamsal genişlemeyle (yeni mekanların üretimi), veya bu ikisinin kombinasyonuyla sönümlenebilir. Bu durumda hangisinin baskın olacağını önceden belirtmek güçtür. Fakat diyebiliriz ki kentsel büyümenin mekaniği (ve borçluluk) ve coğrafi inşa etme işi (çeperde veya bir kent sisteminin içinde) böylesi bütüncül bir sürecin içinde gömülüdür (Harvey, 1985a).

2.2.2 Dönüşen kentin müşterisi olmak

Kentin dönüşümü

Kapital kenti kendi dinamikleri çerçevesinde şekillendirirken kent ve kapital arasındaki ilk kuvvetli ilişki Ortaçağ kentinde kurulmaya başlar. Max Weber'e (1923) göre Ortaçağ kenti kale ve pazarın birleşiminden müteşekkildir. Kapitalist sistemin merkezini oluşturan pazarlar, mülkü koruyan kanuni ve siyasi kurumların ortaya çıktığı, vatandaşlık haklarının yerleşik kılındığı ve tüccar ve zanaatkarlara ekonomik aktiviteleri için gerekli istikrar ve güvenliğin sağlandığı bir ortamda, ilk olarak burada kurulur (Fulcher&Scott, 2011). Ortaçağ kentleri pazar, çarşı ve kilise etrafında şekillenmiş, kaleyle çevrili şehirlerdir. Henüz ev ve iş yeri ayrımı gerçekleşmemiş, mobilitenin ve taşıma araçlarının bulunmadığı, kamusal alan

kavramının yeri olmayan, üretimin loncaların denetiminde olduğu bir şehir profilidir karşımıza çıkan.

Erken modern dönem kentlerinde iş yeri ve konut ayrımı başlamış, dolayısıyla ilk kez kentli kent içerisinde gezici ve hareketli bir konum almıştır. Kapitalist kentler arasında bir yarış başlamış ve pazar sistemine bağlı olarak bir kentler ligi oluşmaya başlamıştır. Şehir devletlerine yine bu dönemde rastlarız.

Kapitalist üretimin devamı sanayileşmeye ve bunun sonucunda da on dokuzuncu yüz yılda yeni bir çeşit kentin ortaya çıkışına olanak sağlamıştır; sanayi kenti. Sanayi kentinin büyümesi ise toplumun kentlileşmesiyle ve baskın karakteri kentli olan ilk toplulukların doğuşuyla sonuçlanmıştır (Fulcher&Scott, 2011). Sanayi kentiyle beraber kırdan kente göç başlamış, feodal sistem çökmüş dolayısıyla şehir devletleri ortadan kalkmıştır. Şehir, merkezinde fabrikanın bulunduğu, etrafında işçi sınıfının yerleştiği, burjuvanın ise kent dışına yöneldiği bir biçim almaya başlamıştır.

Yirminci yüz yılın başlarında sanayide arz-talep dengesi bozulmaya başlamış, tüketim üretimin hızına yetişememiştir. Aşırı birikim-eksik tüketim (over accumulation-under consumption) olarak adlandırılan bu durum aslında kapitalin döngüsü içerisindeki duraklardan biridir. Bu krizi aşabilmek için devreye giren sistemlerden ilki Fordizmdir ve kapitalist sistemin bir sonraki krizine kadar Fordist ekonomi iktisadi sistemi ve dolayısıyla kentleri şekillendirmiştir.

Antonio Gramsci'ye (1971) göre, üretim yarışının getirdiği aşırı yükten kurtulan büyük kurumlar, iş gücünün ve pazarın kontrolü konusunda çok daha hassas hale gelmişlerdir. Büyük ölçekli üretime olan bağlılıkları aynı zamanda dikkatlerini imtiyazlı ve geleneksel pazarlardan ziyade kitlesel pazara çevirmelerinin yolunu açmıştır. Kitlesel pazar ise işçi sınıfının içinde yer almaktadır. Fordizmin temeli budur. İş yerindeki artırılmış üretklenlik, işçilerin üretimini sağladıkları ürünlerden daha fazla satın almalarını sağlayacak yüksek bir maaşla denkleştirilmiştir (Harvey, 1985). Yani aşırı birikim, üretimi sağlayan işçilerin alım güçlerini yükselterek eksik tüketimin üstesinden gelinmesi yoluyla eritilmeye çalışılmıştır.

Endüstriyel kapitalizm şehri, sadece fiziksel yapısının ekonomik dönüşümüyle değil, aynı zamanda kapital ve işçi arasındaki ilişkiyi değiştirerek de şekillendirir. Şehrin bu boyutu Manuel Castells tarafından keşfedilir. Manuel Castells, kapitalizmin ancak işverenin eğitimli, sağlıklı ve bir eve sahip, yani çalışabilir durumda bir iş gücüyle

desteklenmesi durumunda işleyebileceğini söyler (Castells, 1977) (Fulcher&Scott, 2011). Bu da bizi "ortak tüketim" (collective consumption) kavramına götürür. Ortak tüketim anlayışıyla beraber aşırı birikmiş kapital ve iş gücü fiziksel ve sosyal altyapıların üretiminde kullanılır (Harvey, 1985).

Fordizmin hüküm sürdüğü dönem, devletin kentliyi desteklediği bir refah durumunu beraberinde getirir. Elektrik, eğitim vs. gibi temel ihtiyaçların devlet tarafından karşılıksız bir biçimde kentliye sunulduğu bu dönemde otoyol politikaları ve araç almanın kolaylaşmasıyla beraber kentten uzak banliyö yaşamı oluşmaya başlar.

Büyük depresyon 1929'da Amerika Birleşik Devletleri'ni vurduğunda, Henry Ford durumu bir eksik tüketim problemi olarak görür ve maaşları artırmaya çalışır. Bir süre pazarı geri döndürmeye çalıştıktan sonra Fordizm çöker ve kendini (büyük oranda istemeyerek) devlet idaresindeki Keynezyenizme ve yeni düzendeki kurumsal reformlara ve politikalara dönüştürmek zorunda kalır (Harvey, 1985).

Bundan sonra, kapitalizm arz odaklı kentleşmeden talep odaklı kentleşmeye doğru vites değiştirir (Harvey, 1985). Bu sürecin sonucunda tüketici kent (consumer city) ortaya çıkar. Şehirler kendilerini tüm bölgelerden, hatta seyahat etmek kolaylaştıkça ve ucuzladıkça diğer ülkelerden, tüketici ve turist çeken tüketim merkezleri olarak pazarlamaya başlarlar (Fulcher&Scott, 2011).

Üretim alanının genişlemesi doğrudan doğruya tüketime bağlı olduğundan, kent artık üretimin gerekliliklerinden ziyade tüketimin ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmeye başlar (Fulcher&Scott, 2011). Keynezyen kent bir tüketim artifaktı olarak şekillenir, ve sosyal, ekonomik ve siyasi yaşamı devlet destekli, borçla finanse edilen bir tema etrafında organize edilir. Kent politikalarının odağı sınıf meseleleriyle yüzleşen sınıf ittifaklarından tüketim ve mekanın üretim ve kontrolü temaları çevresinde daha ayrıntılı ittifaklara kaymıştır (Harvey, 1985). Keynezyen kent giderek post-endüstriyel bir şehir olarak, bir tüketim artifaktı olarak belirmeye başlar (Harvey, 1985).

1972'de emlak piyasasının dünya çapındaki çöküşü ve 1974-1975 New York mali krizi, Keynezyen olmayan yöntemler üzerinde temellenen yeni bir biçim şehirciliğin ilk adımları haline gelir (Harvey, 1985). Petrol krizinin önemli bir aktör olduğu bu süreçle beraber post-Keyzenyen dönüşümler başlar. Tüketim, beğeni, sanat gibi tüm alanlar yeniden organize edilir.

Bir grup kent, küresel kentler ya da dünya kentleri, dünya ekonomisinin gelişiminde giderek daha önemli rol oynamaya başlar. Başlangıçta küresel kentler sömürgeci imparatorluklar tarafından yönetilen imparatorluk kentleriyken dünya çapında para akışını ve yatırımları yöneten finans merkezleri haline gelirler. Uluslararası kuruluşların ana merkezleri bu şehirlerde yer alır ve bu şehilrer yeni bir kentsel şebeke oluştururlar. Bu şebeke ulusal ekonomiler üzerinde büyük etkiye sahip olması rağmen büyük oranda ulus devletin kontrolü dışındadır. Aslında Saskia Sassen (2001) küresel kentlerin bir çok yönden ulusal ekonomilerden bağımsız hale geldiğini öne sürmüştür (Fulcher&Scott, 2011).

Küresel kentler özelleşmiş servisler ve finansal yeniliğin üretildiği alanlardır. Küresel kentler, muhasebe ve finansal hizmetler gibi artık ürün haline gelmiş üretici hizmetleri sunar. Bu sebepten, endüstrileşme kesin bir biçimde kentleşmeyle sonuçlandığı halde, bu durumu hem dünya ekonomisinin hem de sömürgeci imparatorlukların büyümesiyle ortaya çıkan daha geniş ve küresel bir süreç olarak görmek önem kazanır (Fulcher&Scott, 2011).

Kentin müşterisi olmak

Ortaçağ kentinden küresel kente uzanan bir süreç bizim için loncaların denetimindeki yani üreticinin şekillendirdiği bir kentten, küresel yani tüketici istekleri doğrultusunda şekillenen kentlere doğru evrimi görünür kılar. Post modern kentin ekonomisi ise üretiminden ziyade malların ve servislerin tüketimine dayanır (Fulcher&Scott, 2011). Ekonomik faktörlerin değişimiyle beraber başka bir boyut kazanan kentte aynı zamanda kentlinin inşa ettiği ilişkiler de değişir. Geroge Simmel'den (1903) örnek verecek olursak; "daha az gelişmiş toplumlarda ürünü ısmarlayan müşteri için üretim yapılır, yani üretici ile alıcı birbirini tanırdı. Buna karşılık kentleşme sonrasında, ya da modern metropolde neredeyse tüm üretim piyasa için yapılmaktaydı, yani üreticinin asla yüz yüze karşılaşmadığı, bütünüyle yabancı alıcılar için". Bu durumda kentlinin kimliğini kazandığı yer de tamamen yabancı tüketicilerden oluşan kitle piyasası olur.

Aynı koşullar altında, yerel otoritelerin rolü de kenti fiziksel olarak planlamaktan kent imajının potansiyel müşteriler için sanal olarak reklamını yapmaya doğru kayar. Bundan böyle kentin ekonomik başarısı hisselerinin değerine bağlıdır; hisseler ise

yerel otoriteler için nüfusun fiziki ihtiyaçlarını gidermek adına önemli bir kaynak haline gelir (Jauhianien, 2006).

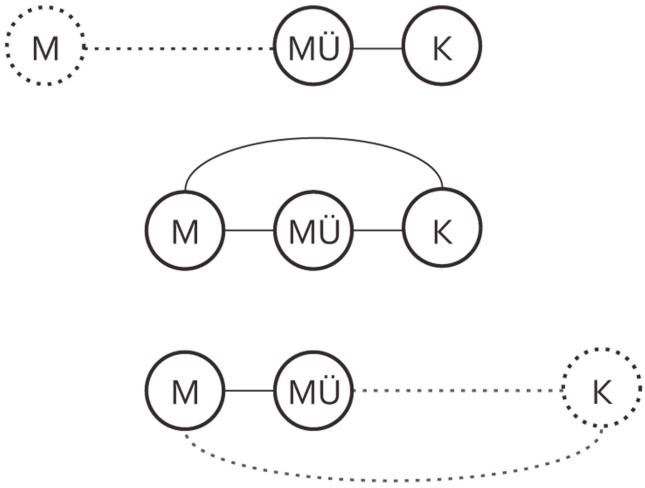
Bu sebepten kültür, kent ekonomisine giderek artan katkılarda bulunmaya başlar (Fulcher&Scott, 2011). Çekici ve pazarlanabilir bir kültüre sahip olmak demek daha fazla tüketiciye hitap etmek, dolayısıyla kentin değerinin artması demektir. Kültür üzerinden piyasaya sürülen kent imajı da bu biçimde kent ekonomisinin bir parçası haline gelir. Kent imajının kendisi "mekan pazarlama" aracılığıyla yatırımı çekmenin önemli bir aracı haline gelmiştir. Kültür, turizm, ve yatırım bu durumda birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Kültürel cazibe imaj-makerlara şehri turistlere, yani şehre parayı getirenlere satma imkanını, şehri daha bilinir hale getirme imkanını ve kurumsal yatırımları şehre çekme imkanını verir (Fulcher&Scott, 2011).

Sharon Zukin'e göre 'kültürel tüketim' (cultural consumption) modern kentin temel aktivitelerinden biri haline gelir: "Yerel imalat sanayisinin yok olması ve yönetim ve finanstaki periyodik krizler vesilesiyle kültür giderek daha fazla kent faaliyeti haline gelir. Kültürel tüketimdeki (sanat, yemek, moda, müzik, turizm) büyüme ve bu büyümeyi destekleyen endüstriler kentin simgesel ekonomisini körükler" (Zukin, 1995). 'Simgesel ekonomi' (symbolic economy) kavramıyla Sharon Zukin mallar yerine imajların üretim ve dağıtımını kasteder. Mesela turizm görüntü satar, nesnelerden ziyade kamerayla yakalanmış imajlar (Fulcher&Scott, 2011).

Kapitalizm yalnızca, Henri Lefebvre'nin ısrar ettiği gibi, mekan üretimi yoluyla değil, aynı zamanda mekan üzerinde üstünlük taslayan iktidarıyla da varlığını sürdürmüştür. Ve bu gerçek, kapitalist girişimin küresel mekanlarında olduğu kadar kentsel ölçekte de hükmünü sürdürür (Harvey, 1985). Bu sebepten kent kültürüne bu denli odaklanılması global turizmin büyümesiyle bağlantılıdır ve global eknomiye kentlerin entegrasyonunun artışının da bir diğer boyutunu oluşturur (Fulcher&Scott, 2011).

Gelinen noktada açıktır ki kentin kendisi artık bir tüketim nesnesi haline gelmiştir. Dolayısıyla kentli olmak, kentin sunduklarını tüketmek, bir anlamda kentin müşterisi olmak demektir. Kapitalizm için hayati önemi haiz bir konuma yerleşen kent, kullanıcısını müşterisi haline getirerek kullanıcının mimarlık alanı içerisindeki konumunu sarsmıştır. Öte yandan kentin ve dolayısıyla mimarlığın kapitalist sistem

için bu denli önemli bir noktaya gelmesi mimarlık alanını kapitalistler için sadece mimarlara bırakılamayacak kadar önemli kılar.

Şekil 2.6: Mimar – mimarlık ürünü – kullanıcı ilişkisinin zaman içerisindeki değişimi.

Sonuç olarak, mimarlık alanı içerisindeki ilişkiler dünyanın değişen koşulları doğrultusunda kaçınılmaz bir değişikliğe uğramıştır. Mimarlık alanı ilk olarak mimarlık ürünü ve kullanıcı arasındaki bağlarla şekillenirken mimar denkleme katılmaya başlamış, giderek daha önemli bir pozisyon edinmiştir. Mimarın rolü zaman içerisinde önem kazanırken kullanıcı yavaş yavaş denklemden silinmeye başlamıştır (Şekil 2.6). Mimarlık alanının çok aktörlü yapısı bu denkleme dışarıdan müdahaleyi olanaklı kıldığından kent ve kapital arasındaki ilişki mimarlık alanının dengelerini yeniden yapılandıran diğer bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumda mimarlık alanında kullanıcı unsuru silikleşirken, mimar ve kapitalist kentleşme biçimleri iki baskın unsur olarak konumlanır.

2.3 Yirmi Birinci Yüz Yıl Kenti: Ürünüyle Baş Başa Kalan (?) Mimar

Yirmi birinci yüz yıl kentinde mimarın konumu netliğini kaybeder. Bir yandan, mimarlığı algılama ve deneyimleme biçimlerinin değişmesiyle beraber, mimarın mimarlık ürünü ve kullanıcıyla ilişkisi değişir ve artık kullanıcısını kaybetmiş bir mimarlık pratiği mevzu bahis olmaya başlar. Öte taraftan, kapitalizm ve kent arasındaki yakın ilişkinin tetiklemesiyle gerçekleşen kent dönüşümleri, kenti olduğundan başka bir yere taşır. Kentin ve kent kültürünün ekonomik sistemin önemli bir parçası haline gelmesiyle beraber kullanıcısını da kaybetmiş mimarlık

alanı dışsal kuvvetlerin oldukça etkili olduğu bir alana dönüşür. Mimarlık alanı içerisindeki ilişkilerin değişimi mimarın rolünün değiştiğini gösterse ve mimara her zamankinden daha büyük bir önem atfetse de, kapitalizm ve kentleşme ilişkisinin alan içerisindeki baskın konumu mimarın elde ettiği etkin rolü gölgeler. Kullanıcının denklemden silinmesiyle mimar ve mimarlık ürünü arasındaki ilişki ön plana çıkmaya başlarken öte yandan kapitalizmin başat bir unsur olarak mimarlık alanı içersinde konumlanması mimarın ürünüyle baş başa kalma durumunu sekteye uğratır. Böyle bir ortamda bir yandan kullanıcısıyla bağları kopmuş ve ürünüyle baş başa kalmış bir mimar profili görünür olmaya başlarken, öte yandan mimarlık alanına müdahil kuvvetlerin artması ve çeşitlenmesiyle mimarın ürünüyle baş başa kaldığını söylemek zorlaşır.

Bu ikili durumda mimarın alan içerisindeki konumu da belirsizleşmeye başlar. O halde, bu ikiliği aşabilmek için mimarların bu yeni durumu nasıl okuyageldikleri ve bu durum içerisinde bir aktör olarak nasıl konum aldıklarını anlamak oldukça önemli olmaya başlar. Çünkü, belirsizliğin aşılamadığının gösterdiği üzere mimarlar, mimarlık bilgisi alanından bakarak meseleyi netleştirememişlerdir. Mimarlık alanı ve bilgisinin enstrümanları büyük ilişkiler ağını kavramada yetersiz kalmaktadır. Bunun farkındalığıyla mimarlık alanına başka bir çerçeveden bakmanın yeni bir kavrayış getirebileceği bu tez çalışmasında bir metod olarak öne sürülmektedir. Mimarın alan içerisindeki belirsizleşen konumuna sosyolojinin enstrümanlarını kullanarak ilişkisel bir biçimde yaklaşmak, meseleyi daha iyi kavrayabilmeye aracı olacak bir mimarlık sosyolojisine kapı aralayacaktır. Sosyoloji çerçevesinden mimarlığa bakmanın, mimarın alan içerisindeki konumunu açığa çıkarması amaçlanmaktadır.

3. ALTERNATİF BİR ANLAMA BİÇİMİ OLARAK MİMARLIK SOSYOLOJİSİ

"Bizim görevimiz şikayet etmek ya da tasvip etmek değil, yalnızca anlamaktır."

Georg Simmel

3.1 Yeni Durumu Eski Yöntemle Anlamak

Yirmi birinci yüz yıl mimarlık ve kent ortamında mimarın konumunu ve rolünü anlama çabası bizi mimarlık alanına başka biçimlerde bakmaya zorlar. Gaston Bachelard'a göre: "Mevcut kuramlar zorunlu hakikat konumunu üstlendikçe, hata sürekli kendini olumlar" (Bachelard, 1938). O halde hakikat haline gelmiş mevcut kabullerle yeni olarak tanımladığımız durumu anlamaya çalışmanın çıktısı, sürekli kendisini olumlayan hatalı bir çıktı olacaktır. Öyleyse yeni durumu yeni bir yöntemle anlamaya çalışmak gerekliliği doğar. Thomas Kuhn'a göre her tür sınama, bir hipotez üzerine yapılan her doğrulama ya da çürütme çabası, daha başlangıçtan bir sistem içinde yer alır (Kuhn, 1982). Yine Thomas Kuhn'un ve Ludwig Wittgenstein'ın benimsediği yaklaşıma göre, bizim kavramsal sistemimizde yeri olmayan bir yenilik hakkında sorulacak sorulara yine bizim sistemimizde yanıt bulmak olanaksızdır. Bu sorulara yanıt vermeye başladığımız anda, kavramsal sistemimizi değiştirmişiz demektir (Kuhn, 1982). Bu tez çalışmasında, mimarlık alanına bakabilmek için sosyoloji kavramları üzerine düşünmek de aynı şeyi amaçlar ve bu şekilde sorulara yanıt vermeye başlanabilmesi beklenir. Bu doğrultuda yeni bir yöntem olarak Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nün sosyolojisinden yararlanılması önerilecek ve mimarlık alanına buradan bakmaya çalışılacaktır.

Bourdieu'nün sosyoloji pratiğini araçsallaştırıyor olmanın en önemli sebeplerinden birisi çalışmalarında *ilişkiselliği* ön plana alıyor olmasıdır. Bourdieu'ye göre bütün insan eylemleri, aktörlerin günlük hayatlarını sürdürürken bilincine varmadıkları, sosyal bilimci tarafından inşa edilmesi gereken belirleyici yapılar içerisinde gerçekleşir (Swartz, 2013). Sosyal bilimci tarafından bu yapıların inşa edilmesi gerekliliği bu ilişkilerin sıradan insanların gözüne görünmeyen ilişkiler olmasındandır. Bu sebepten Pierre Bourdieu sosyal bilimcinin tek tek unsuraın içkin özelliklerine değil, unsurların birbiriyle ilişkilerine odaklanması gerektiğini iddia

eder. Ona göre gerçek ilişkiseldir ve ilişkisel olarak ortaya çıkan toplumsal yapılar da bu şekilde anlaşılmaya çalışılmalıdır (Bourdieu ve Wacquant, 1992).

Gaston Bachelard'ın izinden giden Pierre Bourdieu bununla kalmaz ve kurulan ilişkiler ağının içine sosyal bilimcinin kendisini de dahil etmesi gerektiğini öne sürerek, eleştirel sorgulama standartlarının, gözlem nesneleri kadar gözlemde bulunan sosyal bilimcilere de uygulanmasını ister (Swartz, 2013). Ancak bu şekilde, yani sistemin içerisindeki tüm unsurların ilişkisel olarak inşa edilmesiyle, ilişkisel olan gerçeklik tam manasıyla kavranabilir.

Pierre Bourdieu (2012) bu yaklaşımının üç zorunlu adımı içerdiğine dikkat çeker. Çalışma nesneleri kadar çalışmayı yapanın da aynı eleştirel sorgulamadan geçebilmesi için öncelikle araştırmanın yapıldığı pratik alanı daha geniş bir iktidar alanıyla ilişkilendirilmelidir. İkinci olarak, aktörlerin meşruiyet mücadelesi sırasında alan içerisinde işgal ettikleri karşıt konumlar arasındaki ilişki yapısı anlaşılmalıdır. Son olarak da aktörler bulundukları konuma gelme fırsatını bulmalarına sebep olan habitusu ve alan içerisinde meşruiyet kazanırken çizdikleri yörüngeyi tahlil etmelidirler.

Tıpkı dilde, simgelenen ile simgeleyen arasında bir düzey farkı olmadığı gibi, gözlemde de görme ile görülen arasında bir fark yoktur. Çünkü herkes, içinde yaşadığı kavramsal sistem ya da kültür ona ne görmeyi öğretmişse onu görmektedir (Kuhn, 1982). Dolayısıyla bakan kişinin bu gerçeğin farkında olması daha iyi görebilmesinin ön koşuludur denilebilir.

Friedrich Hegel'in bu konudaki sözlerini hatırlayalım:

> Kendini yalnızca verilere bıraktığına, onlara sadece edilgen biçimde yaklaştığına inanan ya da öyle gözüken ortalama ve sıradan tarihçi bile, aslında düşüncesinde edilgen değildir. Kendi kategorilerini de beraberinde taşır ve verileri onlar aracılığıyla görür. Bilimsel olduğu iddia edilen her girişimde akil uyanık olmalı, düşünce uygulanmalıdır. Doğaya akılcı bir biçimde bakan kişiye, doğa da akılcı bakar. İlişki karşılıklıdır (Kuhn, 1982).

Özetle, ilişkisellik içinde bulunulan sistemin barındırdığı ilişkilere bakan kişinin de ilişkilere dahil olduğunu farketmesiyle anlamlı hale gelir. Tek tek unsurlara değil de unsurların birbirleriyle kurdukları ilişkilere odaklanmak, büyük resmi görmek için daha elverişli bir yaklaşım olarak görünmektedir. Mimarın konumunu anlamaya

çalışırken de alan içerisindeki unsurları ilişkisel olarak bir araya getirmek, belirsizlikleri netleştirmek açısından avantajlı bir pozisyon oluşturabilir. Bu şekilde, karşılaşılan yeni durumda yeni yöntem geliştirmek, sosyolojiden hareketle ilişkisel bir kavrayışla mimarlık alanına bakmak ve hali hazırda mimarlık alanının içinde bulunduğu kavramsal çerçevenin dışına çıkmanın bir yolu olabilir.

3.2 Düşünümsellik ve Mimarlık

Tez kapsamında Bourdieu sosyolojisini araçsallaştırmanın bir diğer önemli sebebi ise Pierre Bourdieu'nün sosyolojisinde önemli bir yere koyduğu *düşünümsellik* (reflexivity) kavramıdır. Pierre Bourdieu'nün temel derdi – ve hep zihnini meşgul eden meselesi – araştırmacının incelediği nesneyle ilişkisini denetim altında tutma, böylece araştırmacının konumunun farkında olmadan araştırılan nesneye yansıtılmasını engelleme ihtiyacıdır (Swartz, 2013). Pierre Bourdieu'ye göre, gerçek bir sosyal bilim pratiği, kendi üzerine "düşünümsel bir şekilde eğilmeyi" gerektirir (Swartz, 2013). Bu, belirli bir tarihsel bağlam içindeki araştırmacının sosyal konumuna (sınıfsal kökenine, ırkına veya toplumsal cinsiyetine) ve bu kökenin araştırmayı nasıl şekillendirip etkileyebileceğine dair eleştirel bir bilinç geliştirmek anlamına gelir (Swartz, 2013).

Dolayısıyla, Pierre Bourdieu'nün Gaston Bachelard'a yönelik ilgisinin ve ondan etkilenmiş olmasının nedeni açıktır; ne de olsa Gaston Bachelard bilimsel bilginin "inşa edilmiş" niteliğine dikkat çeker ve bilimsel inşa sürecine dahil olan varsayımların düşünümsel bir şekilde denetlenmesi çağrısında bulunur. Pierre Bourdieu bu düşünümsel yöntemi, sosyolojisinin alametifarikası haline getirmiştir (Swartz, 2013).

Pierre Bourdieu'ye göre sosyal bilimciler, nesnelci ideoloji üretmeye özellikle meyillidirler, çünkü toplumsal dünyayla ilgili idealleştirmelerinde, hem kendi entelektüel pratiklerini hem de araştırmalarına konu olan kişilerin pratiklerini belirleyen toplumsal ve tarihsel koşulların farkına varmazlar. Dolayısıyla sosyal bilimcilerin düşünümsel bir sosyoloji pratiği geliştirmeleri gerekir (Swartz, 2013).

Pierre Bourdieu'ye göre düşünümsellik her şeyden önce insanın toplumsal dünyaya baktığı sınıf merceğine dair farkındalık geliştirmesi demektir (Swartz, 2013).

Sadece, ancak düşünümsel bir toplumsal inceleme pratiğiyle, toplumsal dünyada istenen düzeyde bir nesnelliğe kavuşulabileceğini savunmaktadır (Swartz, 2013).

O halde düşünümsellik, sosyoloğun entelektüel mücadele içindeki bir konumu araştırma nesnesine yansıtma ihtimalini azaltmak için, sosyoloğunkiler de dahil bütün rakip çıkarları ve mücadele konumlarını kapsayan entelektüel alanı inşa etmeyi gerektirir (Bourdieu, 1990a). Böyle bir alan inşa edebilmenin ön şartı yapılandırılmış olduğunu farketmektir. Bu farkındalığın sürekliliği halinde düşünümselliğin işlediği bir süreç ortaya koanabilir. Pierre Bourdieu bunu *düşünümsel teyakkuz* hali olarak ifade eder.Bu düşünümsel teyakkuz hali olmazsa, sosyal bilimci kendi bilişsel ve toplumsal çıkarlarını, pratik eylemin kuramsal olmayan işleyişine yansıtma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Bu nedenle Pierre Bourdieu, sosyal bilimcinin, kuramsal bilgi ile pratik arasındaki uçurumu sürekli hatırda tutması gerektiğini belirtir. Dolayısıyla dikkatini, yalnızca araştırma nesnesi üzerine değil, aynı anda araştırmacı ile araştırma nesnesi arasındaki ilişki üzerine de yoğunlaştırır (Swartz, 2013).

Uygun şekilde inşa edilmiş düşünümsel bir sosyolojinin, bireyleri ve grupları toplumsal belirlenimin ve tahakkümün dayatmalarından kurtarma vaadi taşıdığı iddiası, eleştirel toplumsal kuram ve araştırma alanına benzersiz bir katkıdır (Swartz, 2013). Fakat, kurtuluş imkanının baş aktörlerinden sayılabilecek sosyologlar çıkarlar sisteminden yalıtılmış değillerdir. Aksine belki de simgesel üreticiler olarak iktidarın meşrulaşmasında büyük katkıları vardır. O halde şu soru ortaya çıkar: "Bilim de dahil bütün simgesel sistemler iktidar ilişkilerini somutlaştırıyorsa, entelektüel pratikler de dahil bütün pratikler çıkarlıysa, nihayetinde toplumsal eşitsizliği dayatmayacak bir sosyal bilim nasıl inşa edilebilir" (Swartz, 2013)? Benzer biçimde düşünürsek, mimarın mimarlık alanı içerisindeki konumunu ilişkisellik ve düşünümsellik kavramlarıyla netleştirsek dahi, mimarlık alanı içerisindeki entelektüel pratikler de dahil tüm pratikler çıkarlıysa, mimarlık ve iktidar arasındaki ilişki nasıl yeniden kurulabilir, mimarın iktidarı nasıl görünür hale getirilebilir, toplumsal eşitsizliği yeniden üretmeyecek bir sistem nasıl mümkün kılınabilir soruları sorulabilir.

3.3 Mimarlık Sosyolojisi

Mimar durduğu yeri daha iyi analiz ederse, mevcut durumda daha iyi pozisyon alabilir mi? Bu pozisyon alış mimarlık alanı içerisinde sürekli eşitsizlik üretmeyen bir sistem oluşturmaya nasıl katkı sağlayabilir? Bu soruları yanıtlayabilmek için yine sosyolojinin kavramsal çerçevesini kullanarak iktidar, kapital ve çıkar kavramlarını bir arada düşünmek gerekecektir.

Pierre Bourdieu sosyolojisinin en önemli özelliklerinden biri kültürü bir sermaye biçimi olarak ele almasıdır. Ona göre kültür, toplumsal olarak birleştiriciliğinin yanında, sermaye biçiminde kendini gösterdiği andan itibaren tahakkümün aracı olmaya ve toplumsal ayrım yaratmaya başlar. Bu anlamda kültür üreticisi olarak mimarlar da iktidarın çeşitli biçimleriyle kaçınılmaz olarak ilişki halindedirler.

Kültürün tahakküm yaratmaya meyilli yapısının farkına varan Pierre Bourdieu, sanatsal beğeniden giyim tarzına, dine, bilime kadar tüm kültürel pratikerin, toplumsal ilişkilerin ardında gizlenen çıkar ilişkilerini somutlaştırdığını iddia eder (Swartz, 2013). Bu sebeple çıkar kavramı Pierre Bourdieu'nün tanımladığı sistemi anlamada oldukça önemlidir. Ona göre bireyler çıkar peşinde koşarken farkında olmadan eşitsiz bir toplumsal düzenin oluşumuna katkıda bulunurlar. İktidarı olanaklı kılan ve sistemin devamlılığını sağlayan unsur ise çıkar ilişkilerinin örtük olmasıdır. Yani kültürel kapital elde edilmesini mümkün kılan sebeplerin ardında örtük çıkar ilişkileri yatar. Bunun sonucunda elde edilen kültürel kapital ise kaçınılmaz bir biçimde tahakküm yaratır. Zincirleme bir ilişkiyle tahakkümün süregeldiği sistemler de devamlı olarak eşitsizlik üretirler. Üretilen iktidar hiyerarşilerini kırmanın ve baskın olanın tahakkümünden kurtulmanın yolu olarak Pierre Bourdieu, eylemlerin altında yatan örtük çıkar ilişkilerini ifşa etmeyi teklif eder. Bourdieu'nün düşüncesinde sosyoloji, bireyleri ve grupları eşitliksiz iktidar ilişkilerine hapseden bu temel çıkarları ifşa etmekle, tahakkümün sınırlarından bir ölçüde kurtulma imkanı sunabilecek bir mücadele aracı haline gelir (Swartz, 2013).

Pierre Boudieu bu yöntemi "sosyoloji sosyolojisi" adıyla öne sürer. Tüm pratiklerimizin yapılandırılmış olduğu düşünüldüğünde, sosyoloji sosyolojisi önerisi, pratiklerin altındaki toplumsal koşulları ortaya çıkararak ideolojiden bir nebze de olsa kurtulmayı ve pratik sosyal hayata dair daha nesnel bir kavrayışa ulaşmayı vaat eder (Swartz, 2013). Bu yaklaşım sosyoloji alanında kendini gösteren tahakkümün

sosyal temelli etkileri konusundaki farkındalığımız artırarak, bu etkiler ile onları üreten mekanizmaları denetim altına almayı amaçlayan mücadeleleri teşvik eder (Bourdieu, 1989).

Sosyoloji sosyolojisinin amacı tüm pratiklerin ardına saklanmış olan çıkar ilişkilerini ifşa ederek ideolojik tahakkümden bir nebze kurtulabilmekse eğer, benzer bir amaç için "mimarlık sosyolojisi" önerisi getirilebilir. Mimarlığın içinde bulunduğu durumu daha iyi kavrayabilmek için, alan içerisindeki ilişkileri kuruldukları arka planlarla beraber ortaya çıkarmak, bize mimarlık alanını daha net bir biçimde anlama imkanını sunabilir. Buradan hareketle, kültür üreticisi olan mimarın mimarlık alanı içerisindeki konum alışını mümkün kılan sebeplerin ardında yatan çıkar ilişkilerini ilişkisel bir yaklaşımla ele almak ve ifşa etmek, diğer bir deyişle mimarın mimarlık alanına düşünümsel bakabilmesinin yolunu açmak, güncel mimarlık ortamında mimarın rolünü netleştirebilmek açısından bir yöntem olarak benimsenebilir.

Kültürün tahakküm aracı olarak kullanılmaya müsat yapısı mimarı ve mimarlığı ister istemez iktidarla ilişki içerisine sokar. O halde, bir mimarlık sosyolojisi aracıyla alan içerisindeki çıkarlı ilişkileri ifşa ederek mimarın mevcut durumda daha iyi pozisyon alabilmesi amacıyla yola çıkarken ilk olarak iktidar kavramı ele alınacaktır. Devamında, yine Bourdieu sosyolojisinin kavramlarını yol gösterici olarak kullanarak, bir çıkar üretme mekanizması olarak kapital ve biçimlerinin nasıl işlediği aktarılmaya çalışılacaktır. Bunların sonucunda çıkar üreten mekanizmaları okumanın kolaylaşması ve mimarın durduğu yerin daha iyi analiz edilebilmesi beklenmektedir.

4. İKTİDAR VE MİMARLIK

"Mimar her zaman iktidarın etkisi altında olagelmiştir."

Friedrich Nietzsche

Kısaca hatırlamak gerekirse, çalışmanın başında mimar, mimarlık ürünü ve kullanıcı ilişkisinden bahsetmiştik. Mimarlık pratiğinin ortaya çıkmaya başladığı zamanlarda adı dahi anılmayan mimarın zaman içerisinde kazandığı ayrıcalıklı konumu özetledik. Bir yandan "düşünümsel bakış açısı" tezin yöntemini oluştururken, öte yandan mimarın durduğu yeri kavramanın önemli olduğu da yine çalışmanın iddialarından birisi. Mimarlık alanının diğer alanlarla ilişkisi ve mimarın mimarlık alanı içerisindeki ilişkisel durumunu anlamak için ise sosyolojinin önemli kavramlarından biri olan 'iktidar'ı araçsallaştırmak istiyorum. Bu sebepten önce iktidarın sosyoloji içerisinde nasıl kavramsallaştırıldığına bakmaya, sonrasında ise bu kavramı mimarlık alanı içerisindeki ilişkiler bağlamında ele almaya çalışacağım.

4.1 İktidarın Kavramsallaştırılması

İktidar, sosyolojinin anahtar kavramlarından birisidir. Bir çok farklı tanımı olmakla beraber, bu tanımlar etrafında bir mutabakata varılabilmiş değildir. En yaygın kabul gören tanımlardan birisi ise Max Weber'e aittir. Max Weber (1922) "Ekonomi ve Toplum" kitabında iktidarı "diğer kişiler, olaylar, ya da kaynakları kontrol edebilme, tüm engellemelere, dirence, ya da karşıtlığa rağmen istenilen şeyi gerçekleştirebilme kabiliyeti" olarak tanımlar (Swedberg&Agevall, 2005). Bu anlamıyla iktidar sahip olunabilen ya da kaybedilebilen bir şey olduğundan sahip olanlar ve olmayanlar arasında da bir çatışmaya sebebiyet verebilir.

Aslında Max Weber'in tanımı iktidarı anlamak için geniş bir perspektif sunar.

Her şeyden önce, iktidarın ilişkisel olduğunun ip uçlarını verir. İktidarı bir bireye, topluluğa, sınıfa, ya da herhangi bir kuruma atfetmektense, tüm bunların arasındaki ilişkilerin bir potansiyeli olarak ortaya koyar.

> İktidar denilince akla ilk olarak siyasi iktidarlar, bir takım hukuksal düzenlemeler, kanunlar, yasaklar gelebilir. Fakat, iktidarın temsil edilişinin analizine değil, iktidarın gerçek işleyişinin analizine girişmek istiyorsak, sanırım bu hukuksal iktidar anlayışından, yasa ve hükümrandan yola çıkan, kuraldan ve yasaklamadan yola çıkan bu iktidar anlayışından artık kurtulmak zorundayız (Foucault, 1981).

İktidar kavramı üzerine çokça üreten isimlerden biri, Fransız sosyolog Michel Foucault'dur. Michel Foucault, bir üstyapı olarak iktidar fikrine karşı çıkar. Ona göre "tamamen tek bir kişiye verilmiş olan ve bu kişinin başkaları üzerinde yalnız başına, tümüyle uyguladığı bir güç yoktur; bu herkesi içine alan bir makinedir, iktidarı işletenler de buna dahildir." (Foucault, 1977a). İktidarın bu özelliğini, içinde bulunduğu yüzyıl toplumunun vasıflarıyla özdeşleştirir ve devam eder: "İktidar, doğumundan itibaren iktidara sahip olan ya da onu işleten bir kişiyle artık maddi olarak özdeş değildir; yasal sahibi hiç kimse olan bir makineler bütünü haline gelmiştir." (Foucault, 1977a).

Michel Foucault'nun temel itirazlarından biri, 'iktidar' kavramının tahakküm ilişkileri bünyesine sıkıştırılmasınadır. Michel Foucault 'tahakküm yoktur' dememektedir. İktidarın 'kurulmadığını' önermektedir. Michel Foucault'ya göre "iktidar her yerdedir; her şeyi kapsadığı için değil, her şeyden kaynaklandığı için." Dolayısıyla iktidarı farklı biçimde tanımlamaktadır (Özkazanç, 2005).

Yine 1977 tarihli 'Göz Kamaştıcı Hayvan: İktidar' adlı söyleşisinde, tüm iktidar ilişkilerinin yayılma yoluyla çıktıkları tek bir odağın olmadığını iddia eder. Bunun yerine, toplumsal bir sınıfın diğeri üzerindeki, bir grubun diğeri üzerindeki tahakkümünü bütün olarak olanaklı kılan iktidar ilişkilerinin iç içe geçmesinin söz konusu olduğunu söyler (Foucault, 1977b). Sonuç olarak Michel Foucault iktidarı sürekli olarak kullanımda tutulduğu anlamından başka bir yere taşımaktadır. Kendisinin tümüyle negatif, dar, iskeletvari bulduğu mevcut iktidar kavrayışının problemini şu soruyu sorarak ortaya koyar:

> Eğer iktidar sadece ve sadece baskıcı ise, eğer tek yaptığı hayır demekse, ona riayet edecek birisini bulmak sizce mümkün olur muydu? İktidarın, iyiyi de içermesini, kabullenilmesini

> sağlayan şey, üzerimize hayır diyen bir güç olarak binmesi değil, her şeyin içinden geçmesi, üretmesi, zevklere teşvik etmesi, bilgiyi güçlendirmesi ve söylem üretmesidir (Foucault, 1981b).

Dolayısıyla Michel Foucault iktidarın üretken bir ağ olarak düşünülmesini önermektedir (Özkazanç, 2005).

Gilles Deleuze ise Michel Foucault'dan hareketle bu kavramı şöyle yorumlar: "İktidar nedir? Foucault'nun tanımı oldukça basit görünür: iktidar kuvvetlerin arasındaki ilişkidir. Ya da daha ziyade kuvvetlerin arasındaki her ilişki bir iktidar ilişkisidir" (Deleuze, 1998).

Gilles Deleuze Michel Foucault'nun tezleri bağlamında şu konuda ısrar etmektedir: iktidar türdeş değildir. Bu sebeple bütünsel bir tarifini yapmak mümkün değildir. Ancak geçtiği "belirgin" noktalarda gözlenebilir (Deleuze, 1998).

Kesin konuşmak gerekirse hiç kimse tahakküm kurma hakkına sahip değildir; fakat yine de her zaman karşılıklı taraflar arasında belirli bir biçimde güç uygulanır. Genellikle kesin bir şekilde gücü kimin elinde tuttuğunu söylemek zordur, fakat kimin güçsüz olduğunu görmek oldukça kolaydır. Anlamın, gösterenin ve gösterilenin eski çağrışımlarının gölgesinde insan iktidar meselesini, güçlerin eşitsizliği ve mücadelesini oluşturmuştur. Her bir mücadele belirli bir güç kaynağı etrafından gerçekleşir. Ve eğer bu kaynaklara işaret etmek, bunları ihbar etmek ve açıkça dile getirebilmek, mücadelenin bir parçası olmak demekse, bu kaynakların daha önce bilinmediği anlamına gelmez. Daha ziyade, bu konular üzerinde konuşmak, kurumsallaşmış bilgi ağlarını dinlemeye zorlamak, isimler ortaya koymak, suçluları açığa çıkarmak, hedefler bulmak, tahakküm ilişkilerini tersine çevirmenin ilk yoludur ve mevcut iktidar biçimlerine karçı kurulacak yeni mücadelelerin de ateşleyicisidir (Deleuze&Foucault, 1972). İktidarın ne olduğunu Michel Foucault'dan yola çıkarak yorumlayan Gilles Deleuze, iktidar biçimlerinden kurtuluşun yolunu da mücadele alanlarını oluşturan iktidar kaynaklarını ifşa etmekte bulur.

Pierre Bourdieu'ye göre iktidar ayrı bir inceleme alanı değildir, toplumsal hayatın merkezinde yatar. İktidarın başarılı bir şekilde kullanılması için de, meşruiyete ihtiyaç vardır (Swartz, 2013).

Pierre Bourdieu iktidarı bir alan olarak tanır ve onu birincil alan olarak görür. Ona göre iktidar alanı bütün alanlarda farklılaşmanın ve mücadelenin düzenleyici ilkesi olarak işleyen

bir ‘üst-alan’ işlevi görür (Swartz, 2013). Ona göre iktidar alanı çatışmanın alanıdır. Bu çatışmanın en önemli aktörü ise ekonomik ve kültürel sermaye arasındaki karşıtlıktır. Bu karşıtlık ilişkisinin dağılımı modern toplumlarda iktidar mücadelesini şekillendirir.

Pierre Bourdieu, genel bir kural olarak, bu iki sermaye tipinin değer yapısı arasındaki fark ne kadar büyükse, bireylerin ve grupların tahakküm için iktidar mücadelesinde karşı karşıya gelmelerinin o kadar muhtemel olduğunu keşfeder (Swartz, 2013). Bununla da kalmaz ve bu temel karşıtlığın başka mücadele alanlarına da şekil verdiğini savunur. Bir üst-alan olarak iktidar alanının içerisinde tabi bir konumda olan bir aktör, başka bir alan içerisinde hakim konumda olabilir.

Burada gördüğümüz, Pierre Bourdieu’nün iktidar alanını sermaye biçimleri aracılığıyla oluşturduğudur. Pierre Bourdieu sermayeyi bir çeşit iktidar aracı olarak görür. Başka bir deyişle, “toplumsal iktidar ilişkisi” işlevi gördüklerinde, yani değerli kaynaklar olarak mücadele nesnelerine dönüştüklerinde, bu tür kaynakları sermaye olarak kavramsallaştırır (Swartz, 2013). Bununla beraber Pierre Bourdieu, iktidar kaynaklarını kuran çok daha geniş çeşitlilikte emek biçimleri olduğunu ve bu emek biçimlerinin, belirli koşullar altında ve belirli oranlarda birbirlerine çevrildiğini görmemizi sağlar (Swartz, 2013). Bu anlamda Gilles Deleuze’un işaret ettiği iktidar kaynaklarını ifşa etmeye yönelik oldukça fazla ürün vermiştir denilebilir.

4.2 Mimarın Ürünüyle ve Kullanıcıyla İlişkisinde İktidarı Aramak

İktidarın işleyişinin analizini yapmaya çalışmak bizi, kullanıcısından uzaklaşmış mimarlık alanının içinde bulunduğu durumu anlamada avantajlı bir konuma taşır. Bu sayede iktidarı, siyasi kurumlar özelinde anlamak yüzeyselliğinden kurtulup daha geniş bir bakış açısıyla, Michel Foucault’nun belirttiği gibi, her şeyden kaynaklanan ilişkisel bir olgu olarak görmeye başlarız. İktidarın yalnızca bir şeylere ‘Hayır!’ diyen, alıkoyan, yasaklayan bir mekanizma olmadığını anladığımızda, onun nasıl olup da kendisine riayet edecek öznelerden mahrum kalmadığını da anlamaya başlarız. Her ne kadar Michel Foucault ve Pierre Bourdieu iktidarın ne olduğu konusunda ayrılsalar da, bu mekanizmanın aynı zamanda “zevklere teşvik eden”, “çıkar sağlayan” yönünü vurgulamakta birleşirler. O halde, Gilles Deleuze’ün işaret ettiği

gibi, bu çıkarları ifşa etmeye çalışmak tahakküm mekanizmasına karşı atılacak en önemli adımlardan biridir.

Peki, mimarlık alanı içerisinde kurulan ilişkilerle iktidar ne ölçüde kesişir? Bu soruya en az üç yolla cevap verilebilir: mimar ve iktidar ilişkisini takip ederek (1), mimarlık ürünü (ya da mekan) ve iktidar ilişkisini anlamaya çalışarak (2), ya da mekanların kullanıcılarının iktidardan nasıl etkilendiklerinin izlerini sürmeye çalışarak (3). Aslında bu üç cevap birbirinden ayrı değil aksine birbirini besleyen cevaplar olacaktır. İkinci durumda iktidarın mekanla ilişkisi ancak kullanıcısıyla olan bağlantı üzerinden okunabileceğinden, bu cevap üçüncüyle birleşir. Bu durumda mimarın iktidarı ve mekanın iktidarı olmak üzere iki başlıkla karşı karşıya kalırız.

Pierre Bourdieu'nün iktidarı bir alan olarak gördüğünden ve bu alan içerisinde baskın konumda olanın başka bir alan içerisinde pasif konumda olabileceğinden bahsetmiştik. Mimarın ve mekanın iktidarını da bu yolla düşünebiliriz. Bir alanda tabi konumdayken diğer bir alanda hakim konumda olabilirler. O halde öncelikle kısaca mekanın iktidarının nasıl yorumlandığına bakmak, ardından da ana meselemiz olan mimarın iktidarını Bourdieu'nün kavramlarıyla ele almak yerinde olacaktır.

4.2.1 Mekanın iktidarı

Friedrich Nietzshce'ye (1889) göre "Mimari yapıda, insanın gururu, yerçekimine karşı zaferi, iktidar arzusu görünür bir biçimi varsayar." Böylesi bir yaklaşım iktidarı temsiliyet düzeyinde ele alır ki bu iktidarın geniş çaplı ele alışı için kısır bir yaklaşım biçimidir.

İktidarın işleyiş biçimleri açısından baktığımızda, mekanın tahakkümü uygulamada aracı bir konuma yerleştirildiğini görürüz. David Harvey'e (1985a) göre mekânsal organizasyonun kontrolü ve mekan kullanımı üzerindeki otorite, sosyal iktidar ilişkilerini üretmek anlamında hayati önemi haiz hale gelmiştir. Bu sebepten olsa gerek, Henri Lefevbre (1974) ve Manuel Castells (1983) mekanı şu veya bu şekildeki tahakkümden özgürleştirmeyi ve onu yeni bir görünümle tekrardan kurmayı, ya da ayrıcalıklı mekanları dışsal tehditlerden veya içsel bozulmadan korumayı talep etmenin, bir çok kent hareketinin ve topluluk mücadelesinin merkezinde yer aldığını iddia etmiştir (Harvey, 1985a). Diğer bir ifadeyle mekanın iktidar mekanizmalarının işleyişini olanaklı kılmak için araçsallaştırıldığı söylenilebilir.

Böylesi bir araçsallaştırmayı Michel Foucault 'disiplin' kavramıyla görünür kılar. Mekan, Michel Foucault'nun düşüncesine göre iktidar ağlarını kurmada önemli bir yere sahiptir. Michel Foucault için mekan, bir iktidarın alanı ya da kabı için bir mecazdır: genellikle kısıtlayan, bazen oluş süreçlerini özgürleştiren bir alan (Harvey, 1996). Mekan, bilgi ve iktidar söylemlerinin gerçek iktidar ilişkilerine dönüştüğü bir malzemedir (Foucault, 1982). Bir anlamda sosyal hiyerarşi üretmenin bir aracıdır. Askeri kamplardan örnek getirir Foucault (1982); buradaki mekanlar sayesinde bir iktidar piramidinin oluşturulduğunu söyler. Mekan organizasyonunun disiplini kurmadaki etkin rolü Michel Foucault'nun mekanı böyle bir konuma yerleştirmesinde önemli bir etkendir.

4.2.2 Mimarın iktidarı

Gelgelelim, mekanı iktidar ilişkilerini kurmada önemli bir yere oturtan Michel Foucault, mekanın meydana gelmesinde büyük rolü olan mimarları bu anlamda pek de önemli görmez. Hatta, Paul Rabinow ile yaptıkları söyleşide, mimarların mekan ustası olma niteliklerini de kaybettiklerini, belki de hiç sahip olmadıklarını iddia eder. Mekanı kuran üç önemli değişkenin – alan, iletişim ve hız – ne teknisyeni ne de mühendisi olduklarını, bu üç önemli faktörün de mimarların alanlarının dışında kaldığını savunur. Doktorlardan ya da rahiplerden bahsederken amacının tahakkümün figürlerini açıklamak olmadığını, yapmaya çalıştığının iktidarın iletimine aracılık eden ya da iktidar ilişkileri alanında önemli bir konumda olduklarını düşündüğü insanlara değinmek olduğunu söyler. Mimarlar ise bu tip bir tanımlamaya uymaz (Foucault, 1982).

Yine aynı söyleşide şunları aktarır:

> Nihayetinde, mimarların benim üzerimde hiç bir iktidarı yok. Eğer benim için inşa ettiği evin bir duvarını yıkmak ya da değiştirmek istesem, ya da yeni bölücüler yahut da bir baca eklemek istesem, mimar bunu kontrol edemez. Öyleyse mimar başka bir kategoride ele alınmalıdır. Tabii ki bu, mimar iktidarın organizasyonuna, uygulanmasına ya da toplum üzerinde denenen tekniklerine tamamen yabancıdır demek değildir. Bana kalırsa mimarlığa yatırım yaptığımız belirli sayıdaki iktidar tekniklerini anlamak için mimarın projeleri kadar düşünce tarzı ve tavrı da hesaba katılmalıdır. Fakat yine de mimar doktorla, rahiple, psikiyatrla veya gardiyanla mukayese edilemez (Foucault, 1982).

Michel Foucault'nun buradaki tavrı biraz çelişkili görünmektedir. Bir yandan asıl ilgi çekici olanın her zaman bağlantılar olduğunu, bir şeyin diğeri üzerindeki üstünlüğünün hiç bir zaman bir anlama gelmediğini söylerken (Foucault, 1982), öte yandan mimarın iktidarını mekan üzerinde yapılacak bir şeye müdahale edebilme gücüne indirgemesi şaşırtıcı olmaktan kurtulamaz. İlginç olan ise mimarın düşünce tarzı ve tavrının bu anlamda önemli görülmesidir.

Roberto Masiero (2006) moderniteyle beraber "insanın kültür üreticisi bir hayvan olduğu ve bu şekilde yaşadığı" fikrinin oluşmaya başladığını söyler. Bu anlayış mimarın iktidarını anlamada önemli bir dönüm noktasıdır. İktidarı temsiliyet biçimlerinden sıyırıp ilişkiselliği bağlamında ele ama çabasında mimarlık ve kültür alanının kesişmeye başlaması dikkat çekici bir değişimdir. O halde mimarı sadece mekanların inşasında sorumlu profesyoneller olma konumundan çıkarıp kültür üreticisi konumuna getirdiğimizde, mimarın iktidarının Foucault'nun indirgemeci yaklaşımından başka şekillerde de anlaşılabileceğini görürüz.

Jane Jacobs'dan beri sayısız kültürel eleştirmen modern mimarinin bürokratlar, mimarlar ve planlamacılar tarafından halka dayatılan bir kültürel ve estetik baskı biçimi olarak görmüştür (Bozdoğan, 2005). Bu bir kültürü imgesel olarak dayatmaktan daha ileri boyutta bir baskıyı işaret etmektedir. Yerel ve küresel ölçekte bir çok gerilimi ifade edebilme kapasitesi sayesinde mimarlık kolektif sosyal muhayyileyi şekillendirmede çok önemli bir role sahip olmaya devam etmektedir (Jones, 2006). Mimarlığın, dolayısıyla mimarın, toplumsal ilişkileri, gerilimleri, ya da sosyal imgeleri ifade edebilme ya da şekillendirme becerisi onu iktidar bağlamında önemli hale getirir.

Peki mimar bu becerileri nasıl gerçekleştirir, ya da hangi saikleri gözetir? Bu noktada Michel Foucault'nun mimarın düşünme biçimi ve tavrına dikkat çektiğini hatırlayabiliriz. Alan Colquhoun (1988), yapısalcılığın bize her bir anda oluşan olasılıklara alan sağladığını, bu şekilde işlevselcilik ve tarihselcilik tarafından dışlanmış olan tercih unsurunu bize geri kazandırdığını söyler. Devamında ekler: "Fakat sanatçının sürekli yapmak zorunda olduğu tercihlerin ardındaki motivasyonlar konusunda sessiz kalır; ki bu motivasyonlar kolektif olarak bir paradigma setinden diğerine değişimin belirleyicisi olabilir." (Colquhoun, 1988).

O halde mimar ve iktidar kavramlarını beraber düşünmeye başladığımızda mimarın tercihlerinin ardında yatan motivasyonlar üzerinde düşünülmesi gereken bir unsur olarak

belirir. Hem bu tercihler sonucu mimarın tahakkümü ortaya çıktığı için, hem de bu tercihleri meydana getiren motivasyonlar bir bakıma mimar üzerinde tahakküm kurduğu için.

Habitus kavramı

Alan Colquhoun yapısalcılık eleştirisinde bu düşünce sisteminin, sanatçının, dolayısıyla mimarın, sürekli yapmak durumunda olduğu tercihleri destekleyen motivasyonlarla alakalı olarak sessiz kaldığını söylemişti. Yine Michel Foucault, mimar ve iktidar kavramlarını ele alırken mimarın projesinden ziyade düşünce tarzı ve tavırlarının da hesaba katılması gerektiğinden bahsetmişti. Mimarın yaptığı tercihleri ya da mimarın tavrını Bourdieu sosyolojisi bağlamında düşündüğümüzde, Pierre Bourdieu'nün bu seçimleri bir strateji, seçimlerin sahiplerini de stratejist olarak tanımladığını görürüz. Fakat o stratejiyi bilinçli bir seçim olarak değil, örtük bir çıkar hesabı ve temayüz (distinction) arayışı olarak düşünür (Swartz, 2013). Bu durumda aktörler kurallara uyan ya da normlara itaat eden kişiler değil, çeşitli durumların sunduğu fırsatlara ya da engellere tepki veren stratejik doğaçlamacılardır (Swartz, 2013).

Bourdieu sosyolojisiyle mimar ve iktidar meselelerini ele almak istiyorsak, öncelikle bu düşünce sistemini ve onun anahtar kavramlarını tanımak yerinde olacaktır.

Sosyolojinin temel meselelerinden biri fail/yapı (birey/toplum) meselesidir. En basit anlatımla bu mesele faillerin yapılar karşısında etken ya da edilgen pozisyonda olduğunu tartışır. Pierre Bourdieu de bu meseleyi sosyolojisinin merkezine yerleştirmiştir. Yapısalcılığın eylemi salt yapının yansıması olarak ele alışını kabullenmez. Varoluşçuluğun iradeciliğine düşmekten de kaçınır. O, fail ile yapıyı "diyalektik bir ilişki" içerisinde birbirine bağlamayı önerir (Swartz, 2013). Onun kavramsal formülasyonunda birey ve toplum birbirinden ayrı, biri diğerine dışsal iki varlık olarak karşı karşıya konmaz. Bu ikisi aynı toplumsal gerçekliğin iki boyutu gibi "ilişkisel" olarak inşa edilir (Swartz, 2013). Örneğin, David Harvey'e göre kapitalizm son iki yüz yıl boyunca, egemen şehirleştirme biçimi sayesinde, yapılı çevrede "ikinci doğa" yaratmakla kalmaz, aynı zamanda şehirleştirilmiş bir insan doğası da yaratır (Harvey, 1985a). Yani bireyler toplumu üretmekle kalmaz, benzer bir biçimde bireyin içinde bulunduğu toplumsal koşullar da onu üretir.

Pierre Bourdieu habitus kavramını skolastik felsefeden ödünç alır ve onu "erken yaşta içerisinde sosyalleştiğimiz karmaşık, yapılandırılmış yatkınlıklar ağı" olarak tanımlar (Dovey,

1999). Dolayısıyla tercihler, içinde meydana geldikleri nesnel yapılardan ya da topluma hakim olan aşkın kurallardan, normlardan, örüntülerden ve kısıtlamalardan dolaysız bir biçimde doğmaz; zaman ve mekan içinde eylemde bulunmaktan doğan belirsizlikleri ve muğlaklıkları cisimleştiren pratik yatkınlıklardan doğar (Swartz, 2013). Habitus, deneyim ve eylemin gündelik yaşam dünyasında vücut bulduğu pratik sınıflandırmalardan, ayrımlardan ve hiyerarşilerden kurulmuştur (Dovey, 1999). Claude Levi-Strauss'un beynin fiziksel işleyişi hakkındaki görüşünden ya da Noam Chomsky'nin zihinselci bakış açısından farklı olarak, habitus doğuştan gelen bir yeti değildir. Ailede ya da emsal gruplarında yaşanan sınıfa özgü sosyalleşme deneyimlerine dayanan, "yapılanmış bir yapı"dır (Swartz, 2013).

> Habitus erdeme dönüşmüş zorunluluktur (Bourdieu, 1984).

Pierre Bourdieu'nün (1984) tanımıyla habitus: "içselleştirilmiş ve yatkınlığa çevrilmiş zorunluluktur. Zorunluluktan doğan bir erdemdir ve ürünü olduğu koşullara tekabül eden "tercihler"i yerleştirerek zorunluluğu durmaksızın erdeme dönüştürür.". Ona göre, habitus bireyleri düzene dolaysız itaate yönlendirerek toplumsal ve ekonomik zorunluluğu erdeme dönüştürür (1990a). Burada önemli olan tüm bunların bireyin iradesi dışında gerçekleşiyor olmasıdır. Habitus gücünü büyük oranda bilincine varılmaksızın işlemesine borçludur (Dovey, 1999). Birey yönlendirme ve zorunlulukların farkına varmaz. Sadece erdemli tercihlerde bulunduğunu düşünür. Bu sebepten habitus "gerçeklik hakkında yapılandırılmış bir inanış" olarak da tanımlanabilir (Dovey, 1999). Pierre Bourdieu "en başarılı ideolojik etkiler kelimelerle ifade edilmeyenler ve suç ortağı olarak sessizlikten fazlasını talep etmeyenlerdir" der (Dovey, 1999). Bu durumda habitusun önemi daha iyi anlaşılır.

Yatkınlık kelimesi Pierre Bourdieu için kilit önem taşır, çünkü habitus fikriyle aktarmak istediği iki asli unsura işaret eder: yapı ve eğilim (Swartz, 2013).

> Yatkınlık kelimesi habitus kavramının kapsadığı şeyi ifade etmek için çok elverişlidir. Öncelikle, düzenleyici bir eylemin sonucunu ifade eder, yapı gibi kelimelerin anlamına yakın bir anlamı vardır. İkincisi, bir var olma tarzı, alışılmış bir hal ve bir önyatkınlık, eğilim, temayül, meyil demektir (Bourdieu, 1977a).

Denilebilir ki, habitus, kavram olarak Pierre Bourdieu'nün bireysel eylem ile toplumsal yapı ikiliğini ilişkisel olarak yeniden kurma çabasını somutlaştırır. Dışsal yapıların içselleştirildiği eylemler döngüsel olarak dışsal yapıları idame ettirme eğilimindedir.

Bu da habitusun hem yapılandırıcı hem de yapılanmış bir yapı olduğunu gösterir.

Erken yaşta yaşanan ilk sosyalleşme bize sosyal sınıf düzeninde nerede durduğumuzun ip uçlarını verir. Durduğumuz yerin sınırlarının farkındalığı bundan böyle bizim için neyin olanaklı olup olmadığı, neyin başarılıp başarılamayacağı, hatta neyin başarı sayılıp neyin sayılmadığı konusunda sarsılmaz bir bilinç kazandırır. Bu da, iktidarı ve iktidarın meşrulaştırılmasını, habitusun işleyişinin merkezine yerleştirir (Swartz, 2013). Bourdieu (1990b) der ki: "Olanaklı olanla ilişki, iktidarla ilişkidir."

O halde, habitus kavramının önemli noktalarını şu şekilde sıralayabiliriz;

- Habitus yapı/fail ikiliğini ilişkisel olarak kurarak bu ikiliği aşmaya çalışır,

- Habitus eylemi bir strateji olarak kurgular, dolayısıyla yapı içerisindeki aktörler de doğaçlama strateji üreten konumdadırlar,

- Habitus hem yapılanmış bir yapıdır, hem de yapılandıran bir yapıdır. Bu çift yönlülük sistemin devamlılığını sağlayan ana faktördür. Bu sistemi anlamada "yatkınlık" kavramı önemli yer tutar,

- Habitus gücünü büyük ölçüde bilinçdışı işleyişinden alır,

- İktidar ve iktidarın meşrulaştırılması habitusun merkezinde yer alır.

Alan kavramı

Eylemi şekillendiren temel, görünmez ilişkileri arama çabası Pierre Bourdieu'nun ilişkisel düşünmeyi önceliediği sosyolojisinde karşılığını 'alan kavramı'yla bulur. Alan, habitusun işlev gördüğü toplumsal ortamın yapısını belirler (Swartz, 2013).

> Alan, konumlar arasındaki nesnel ilişkiler ağı ya da konfigürasyonudur. Bu konumlar, varoluşları ve kendilerini işgal eden fail ya da kurumlara dayattıkları belirlenimler çerçevesinde, hem alandaki özgül kararlara erişmenin bağlı olduğu iktidar (ya da sermaye) türlerinin dağılım yapısındaki mevcut ya da potansiyel durumlarıyla (situs), hem de diğer konumlarla olan nesnel ilişkileriyle (tahakküm, benzeşiklik vs.) nesnel olarak tanımlanırlar (Bourdieu ve Wacquant, 1992).

Alanlar, özgül sermaye tipleri ya da sermaye bileşimleri etrafında düzenlenmiş, yapılanmış mekanlar olarak düşünülebilir (Bourdieu, 1994). Bölümlerden, düzenlemelerden ve

kurallardan müteşekkil bir oyuna benzeyen habitusun aksine sosyal pratikler, mevcut güçlerle ve zamanının kaynaklarıyla birlikte faktörlerin komumlandığı oyun tahtasına benzer (Dovey, 1999). Alan kavramı, toplumsal hayat için yaşamsal önem taşıdığı düşünülen temel işlevlerden ziyade, mücadele alanlarını ifade eder (Bourdieu ve Wacquant, 1992). Alanlar, tahakküm kadar direnişin de yeridir, ikisi ilişkisel olarak birbirine bağlıdır (Swartz, 2013). Alanlara örnek olarak, iktidar alanı, entelektüel alan, din alanı, bilim alanı vs. örnek verilebilir. Alanlardaki mücadeleler de bu alanlara yatırım yapılan sermaye biçimleri etrafında döner. Bunlar ekonomik, bilimsel, kültürel, dini sermaye olabilir.

Pierre Bourdieu'nün alan kavramını geliştirme amaçlarından biri de kültürel pratiklere dair idealist yorumları reddetmektir (Swartz, 2013).Toplumdan yalıtılmış ve etkilenmemiş gibi görünen, 'fildişi kule' tabir edilen bir mesafeyle yürütülen kültürel faaliyetler bile, Pierre Bourdieu'ye göre hem toplumsal hem de entelektüel farklılaşma sistemlerinin içine gömülüdür (2012).

David Swartz (2013), Pierre Bourdieu sosyolojisi üzerinde çalıştığı kitabı Kültür ve İktidar'da alanların yapısıyla alakalı dört özelliği sıralar;

1. Alanlar meşruiyet mücadelesi alanlarıdır; yani aktörler alanlarda neyin değerli ve meşru olduğunu belirlemek konusunda birbirleriyle yarışırlar. Bourdieu için bu "simgesel şiddet" kullanma hakkı için verilen bir mücadeledir.

2. Alanlarda aktörler, sahip oldukları sermaye tipine ve miktarına bağlı olarak hakim ya da tabi konumda olabilirler. Aktörlerin sahip oldukları konum kişisel özellikleriyle değil sermayenin eşitsiz dağılımıyla alakalıdır.

3. Bourdieu alanlardaki mücadelenin ortodoks ve sapkın eğilimler arasında var olduğundan bahseder. Ortodoks eğilimler muhafaza stratejileri kullanma eğilimindeyken, meydan okuyanlar bozguncu stratejilere eğilimlidir. Fakat iki taraf da mücadele alanının mücadele edilmeye değer olduğu varsayımında birleşirler.

4. Son olarak, alanlar kendi içsel gelişme mekanizmalarıyla yapılandıkları ölçüde dışsal çevreden özerklik kazanmaya başlarlar.

O halde mimarlık alanının yapısına bu özellikler çerçevesinde bakılabilir. İlk olarak alanların meşruiyet mücadelesi alanları olduğunu belirttik. Pierre Bourdieu'nün iddiasına göre aktörler,

yani mimarlar ya da tasarımcılar, neyin değerli ve geçerli olduğunu belirlemek konusunda birbirleriyle yarışırlar. Bu mimarlık ya da tasarım alanı söz konusu olduğunda çok da doğrulama gerektirmeyen açık bir durumdur. Bu yarış sonucunda aktörler alan içerisinde tahakküm kurmayı amaçlarlar.

İkinci önemli nokta aktörlerin yani mimarların alan içerisinde hakim ya da tabi konumda bulunmalarının kişisel özellikleri sebebiyle değil, alan içerisindeki sermayenin eşitsiz dağılımıyla alakalı olmasıdır. Bu nokta alan içerisindeki iktidar yapısı eleştirilerinin mimarların kişilikleriyle değil de konumlarıyla alakalı olduğunu vurgulaması anlamında oldukça önemlidir. Ayrıca bu durum, habitusun yapısı hatırlanarak da açıklanabilir. Hatırlayacağımız üzere, "habitus erdeme dönüşmüş zorunluluktur" der Pierre Bourdieu. Aktörlerin sahip oldukları sermaye, içinde sosyalleştikleri habitus tarafından belirlendiğine göre, konumları da ona göre şekillenmektedir. Dolayısıyla hakim ya da tabi konumda olmanın kişisel özelliklerle alakalı olmaması bununla açıklanabilir. Bir erdem olarak görünen sermaye birikimi aslında zorunlulukla yapılanmış bir sahipliktir. Dolayısıyla kişinin alan içerisindeki konumu da yine benzer bir zorunlulukla ortaya çıkar.

Alanların üçüncü yapısal özelliği, alan içerisindeki aktörlerin karşıt stratejilere sahip olduğu, fakat tüm aktörlerin, alanın mücadele etmeye değer olduğunu düşündükleridir. Pierre Bourdieu'ye göre kültürel üretim alanları genellikle ona çoktan sahip olanların otoritesini devam ettirecek şekilde yapılandırılmıştır (Dovey, 1999). Bu sebeple alanda yerleşik olan iktidar sahipleri ile alana yeni katılan failler birbirinin karşısında konumlanır. Bu iki karşıt strateji (ortodoksi ve sapkınlık) birbiriyle diyalektik bir ilişki içerisindedir ve biri diğerini doğurur (Swartz, 2013). Aralarındaki mücadeleye rağmen her aktörün alanı korumak gibi ortak bir çıkarı vardır. Bu da o alana girmek için alanın kurallarını baştan kabul etmek anlamına gelir.

Dördüncü ve son özellik olarak da alanların içsel mekanizmalarla yapılandıkça otonomi kazanması sayılır. Pierre Bourdieu'ye göre kültürel alanlar ekonomi ve siyasi iktidardan özerklik kazandıkça simgesel iktidar kazanırlar, yani mevcut toplumsal düzenlemeleri meşrulaştırma güçleri artar (Bourdieu ve Passeron, 1977). Mimarlığın kültürle ilişkisi düşünüldüğünde aynı durumun mimarlık için de geçerli olduğu söylenilebilir. Bu göreli özerklik fikri bizi alanların içsel analizini yapmaya götürür. Bourdieu dış etkilerin her zaman

alanların içsel mantığına yeniden tercüme edildiğini savunur (Swartz, 2013). Dışsal etki kaynakları, her zaman, alanların yapısının ve dinamiğinin dolayımından geçer (Bourdieu ve Wacquant, 1992).

Alanlar iktidar ilişkilerini ve hiyerarşiyi netleştirirler (Swartz, 2013). Mimarlık alanına bu gözle baktığımızda hem alanın ekonomik ve siyasi iktidarın tahakkümünde işlediğini, hem de alanın içindeki sermaye (ekonomik, kültürel, sosyal...) sahiplerinin domine edici etkisini görebiliriz. Yine aynı şekilde alanların meşruiyet mücadelesi alanları olduğunu anladığımızda, mimarların birer aktör olarak iktidar mücadelesinin tarafı olduklarını anlarız. Mimarların alan içerisindeki konumlarını salt yetkinlikleri ve kişisel özelliklerinin bir sonucu olarak değil de içinde sosyalleşme imkanı buldukları habitusun örtük bir biçimde onlara dayattığı durumlar sonucu elde ettikleri sermayenin biçim ve miktarına bağlı olduğunu anladığımızda ise, mimarlık alanı içerisindeki rolleri daha iyi analiz etme imkanına sahip oluruz.

İktidar kavramından yola çıkarak sorduğumuz "mimarın tercihlerini yönlendiren motive edici unsur nedir?" sorusu da bu bölümde yanıtını bulmaya başlar. Bu soru aynı zamanda eylemi şekillendiren temel ilişkileri anlama çabasıdır ki, habitus ve alan kavramları da tam olarak böyle bir boşluğu doldurmak gayesiyle ortaya atılmış kavramlardır. Bu iki kavramı tam anlamıyla anlayabilmek ve mimarlık ve iktidarla ilişkilendirebilmek için Bourdieu sosyolojisinde önemli yer tutan 'kapitalin biçimleri' anlayışını da irdelemek gerekecektir.

4.3 Kapitalin Biçimleri ve Mimarlık

David Harvey'e (1985a) göre en nihayetinde önemli olan şey sosyal iktidarın kesişen kaynakları olarak para, mekan ve zamanın yönetimi arasındaki bağlantılardır. Para, mekan ve zaman üzerinde tahakküm kurmak için kullanılabildiği gibi, mekan ve zaman üzerindeki tahakküm de paraya dönüştürülebilir (Harvey, 1985a). Marksist kuramcı David Harvey'e göre, her para kapital değildir. Kapital paranın sosyal iktidarıdır ve daha fazla para kazanmak için, çoğunlukla paranın mal alımında rol aldığı bir döngüsellik içerisinde kullanılır (Harvey, 1985a). İlk bölümde bahsettiğimiz gibi kapital hammadde ve iş gücü alımında kullanılır, ortaya çıkan ürün tüketildiğinde arta kalan fazla karı oluşturur. Bu fazlayla yapılan yatırım sistemin döngüselliğini sağlar. David Harvey'e göre paranın kapital olabilmesi için bir

ekonomik çıkar üretmesi gerekmektedir. Pierre Bourdieu ise Marksist kuramla arasına mesafe koyarak ekonomik çıkar kavramını, görünürde gayri iktisadi olan mallar ve hizmetler için de kullanır (Swartz, 2013). Bilindiği gibi her paha biçilemez şeyin para ile ölçülebilir bir değeri vardır. Asıl büyük zorluk belirli objelerin ve pratiklerin paraya dönüştürülmesidir. Bunun sebebi paraya dönüştürme işinin objeleri ya da pratikleri üreten sistemin kendisi tarafından reddedilmesidir ki bu ekonominin inkarı anlamına gelir (Bourdieu, 1986). İster maddi ister simgesel unsurlara yönelik olsun, Pierre Bourdieu bütün pratiklerin temelde çıkarlı olduğunu iddia eder (Swartz, 2013). David Harvey'de kapital, daha fazla maddi çıkar, yani para elde etmek için kullanırıken Pierre Bourdieu'de kapital, simgesel çıkarı, yani iktidarı azamileştirmenin aracı haline gelir. Bu sebepten, Pierre Bourdieu'nün dünyasında herkes sermaye sahibi ve kar peşinde koşan birer yatırımcıdır (Swartz, 2013).

Pierre Bourdieu'nün sosyolojisindeki odak noktalarından biri, bireylerin ve grupların, toplumsal düzen içindeki konumlarını korumak ya da yükselmek için sermaye biriktirme, yatırımda bulunma ve çeşitli sermaye biçimlerini birbirine dönüştürme stratejilerini nasıl ve hangi koşullar altında kullandıkları sorusudur (Swartz, 2013). Bu soruyu yanıtlayabilmek için öncelikle sermayenin ne olduğu sorusunun yanıtlanması gerekir.

Kapital, şeylerin nesnelliği üzerine kaydedilmiş güçtür. Bu sebepten hiçbir şey eşit biçimde olanaklı ya da olanaksız değildir. Ve kapitalin farklı biçimlerinin verili bir andaki dağılım yapısı, sosyal dünyaya içkin yapıyı temsil eder (Bourdieu, 1986). "Sermaye "geçmiş emeğin biriktirilmiş ürünü üzerindeki, [...] dolayısıyla belirli bir kategorideki malların üretimini güvence altına alma eğiliminde olan mekanizmalar üzerindeki, böylece bir dizi gelir ve kar üzerindeki" iktidarı temsil eder (Bourdieu, 1991). Diğer bir tanım ise sermayenin, farklı biçimler altında var olabilen bir tür "toplumsal fizik enerjisi" olduğu, belirli koşullar altında ve belirli kurlarda bu biçimlerin birbirine çevrilebildiği şeklindedir (Bourdieu, 1990b).

> İşlev gördüğü alana bağlı olarak ve az ya da çok masraflı dönüşümleri göze alarak kapital üç temel biçimde kendini gösterir; ekonomik kapital olarak, ki bu anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakkı biçiminde kurumsallaşır; kültürel kapital olarak, ki bu belirli koşullarda ekonomik kapitale çevrilebilir ve eğitimsel vasıflarda kurumsallaştırılabilir; ve sosyal zorunluluklardan (bağlantılardan) meydana gelen sosyal kapital olarak; ki bu da belirli koşullar altında ekonomik kapitale çevrilebilir ve soyluluk başlığı altında kurumsallaştırılabilir (Bourdieu, 1986).

Ekonomik kapital, mal varlığının herhangi bir biçimi olabilir ve kolay bir biçimde paraya çevrilebilir; bina, arazi, araba vs. Sosyal kapital, mekandaki ve toplumdaki sosyal bağlantılara işaret eder ve genellikle miras alınan bir sınıf mensubiyetiyle kazanılır (Dovey, 1999). Kültürel kapital, eğitim ve yetiştirilme biçimi sayesinde kazanılmış olan yeterliliklerin, bilgi ve becerenin birikimi olarak tariflenebilir (Dovey, 1999). Kim Dovey'e (1999) göre sosyal ve kültürel kapital genellikle davranışlarda, kullanılabilir bir kendine güven hissi ve doğal ya da doğuştan gözükmesini sağlayacak şekilde köklerini gizleyen bir beğeniyi (taste) de beraberinde getirir.

Pierre Bourdieu bir diğer kapital biçimi olarak simgesel kapitalden bahseder (Bourdieu, 1986). Simgesel kapital, kültürel kapitalin bir alt kolu olarak açıklanabilir; üstün bir estetik beğeniden ortaya çıkan farklılık ve saygınlık değeridir (Dovey, 1999). David Swartz (2013) simgesel sermayeyi Pierre Bourdieu'den hareketle meşruluk olarak da tanımlar.

Pierre Bourdieu (1986), "ekonomik sermayenin [kültürel, toplumsal, simgesel sermaye gibi] bütün diğer sermaye biçimlerinin kökeninde yattığını" ve bunların aslında "ekonomik sermayenin dönüşmüş, kılık değiştirmiş biçimleri" olduğunu düşünür (Swartz, 2013). Ekonomik çıkarla yer değiştirebilen, ama buna indirgenmesi söz konusu olmayan iktidar biçimleridir bunlar (Swartz, 2013).

Pierre Bourdieu'nün temel olarak ele alıp açıkladığı ekonomik, kültürel, toplumsal ve simgesel sermayenin haricinde aile, din, ahlak, devlet sermayesi vb gibi sermaye biçimleri de sayılabilir. Fakat iktidar biçimlerini bu şekilde çeşitlendirmek Pierre Bourdieu'nün pek taraf olmadığı bir şeydir. İktidarı her yerde görmenin hiç bir yerde görmemeye yol açacağını düşündüğünden böylesi bir yayılmayı reddeder (Swartz, 2013).

Mimarlığın kapital biçimleri arasında nereye yerleştiği de çalışma bağlamında önemli bir noktadır. Kim Dovey mimarlığı çoğunlukla sembolik ve ekonomik kapitalin arasında görür. Bu çıkarımı "resmin sembolik sermayenin ve fabrikanın ise ekonomik sermayenin ürünü olduğu" varsayımından hareketle elde eder (Dovey, 1999). Dolayısıyla mimarlıktan kastettiğinin mimarlık ürünü olduğu açıktır. Meseleye ürünler değil de ilişkiler bağlamında, daha geniş bir perspektiften baktığımızda tüm bu sermaye biçimlerinin mimarlık alanı içerisine gömülü olduğun görürüz. İçinde bulunduğu duruma göre mimarlık ekonomik, kültürel ya da sembolik kapital olarak karşılık bulabilir. Mimarın iktidarı başlığı altında ise

sermaye biçimlerini mimarın pozisyonuyla ilişkilendirmenin tezin kapsamı içerisinde açıklayıcı olacağını düşünüyorum.

4.3.1 Kültürel ve sosyal kapital

Kültürel kapital

David Harvey (1985a), beklemeye gücü yetenin bekleyemeyene göre her zaman daha avantajlı konumda olduğunu söyler. Beklemek için gerekli güç olarak David Harvey ekonomik bir yeterlilikten bahseder. Çünkü beklemek, serbestlik, boş vakit, diğer bir deyişle işsizlik (leiusure) ekonomik kaygıdan bağımsız olmayı gerektirir. Ve bekleyebilmek, sonrasında elde edilecek bir kazancın varlığına işaret eder. Pierre Bourdieu de ekonomik ve kültürel kapital arasındaki ilişkiyi benzer bir biçimde kurar. Ona göre kültürel kapital biriktirmek için ihtiyaç duyulan zaman, ekonomik ve kültürel kapital arasında ilişki kurmanın aracıdır. Bireyin kültürel sermaye edinme süresini uzatabilmesi ailesinin ona sağlayabildiği boş zamanla ilintilidir; ekonomik zorunluluktan arınmış boş zaman, baştaki ilk edinim için önkoşuldur. Eğer kültürel kapitale sahip olmanın ölçüsü şüphe götürmeyecek biçimde onu kazanmaya ayrılan zamansa, bu ekonomik kapitalin kültürel kapitale dönüşümünün mantıken ekonomik kapitale sahip olmakla mümkün olan vakit harcamayı gerektirmesindendir (Bourdieu, 1986). Aynı ilişkiyi tersten kurmak da mümkündür. Kültürel kapitalin ekonomik kapitale dönüştürülmesi için de zaman önemli bir koşuldur. Örneğin, iyi bir eğitim almak için eğitim süresince bireyi ekonomik anlamda desteklemek gerekir ve para kazanabileceği bir iştense okula gitmesinden kaynaklanan kaybı dengeleyecek bir ekonomik sermayeye ihtiyaç vardır. Okula giderek kazanacağı kültürel sermaye için en azından bu kadarı şarttır. Eğitimini tamamladığında daha iyi bir işe girerek daha fazla bir gelir elde edeceği umulur. Mesela David Harvey (1985a), işçi sınıfının zamanı umutla, hatta bazen boş yere, eğitimin uzun vadede ekonomik güçlerinde bir artışa sebebiyet vereceğini umarak kullandıkları tespitini yapar. Baştaki yatırımın sonucunda elde edilen kültürel kapitalin ekonomik kapitale dönüşmesi amaçlanır. Bu anlamda, kapitalin birbirine dönüşümü sistemin devamlılığını sağlamakta hayati öneme sahiptir.

Kültürel sermaye ve mimarlık ilişkisini kurabilmek için öncelikle kültür ve mimarlık arasındaki bağları kurmak gerekir. Sibel Bozdoğan (2001) Mimarlık ve Ulusun İnşası'nda "mimari kültürü" kavramından bahseder.

> Çok basit ifade edilecek olursa, mimari kültürü kavramı, mimariye sadece formlarla ve form oluşturmayla ilgilenen özerk, kendi kendine göndermede bulunan bir disiplin olarak değil, daha çok önemli siyasi içerimleri olan daha geniş bir kurumsal, kültürel ve toplumsal alan olarak bakılması gerektiği öncülünden yola çıkar (Bozdoğan, 2001).

Dolayısıyla "mimari kültürü" kavramı "mimari hakkında söylem oluşturan" tüm içerikleri – bina, proje, mimari metin vs. - ve bu içerikleri "yeniden üreten ve onlara itibar kazandıran kamusal pratikleri" –mimarlık okulları, yayınları, sergileri, yarışmaları, mesleki dernekleri vs. – içerir (Bozdoğan, 2001). Bu tanımlamayla Sibel Bozdoğan, mimarlık alanını sadece ürünlerle sınırlamamış, ürünleri üreten ilişkileri ve bunlara meşruiyet kazandıran kurum ve pratikleri de alanın içerisine katmıştır. Mimarlık ve kültür kavramlarını böyle bir çerçevede birleştirmek oldukça önemlidir. Günümüzün küreselleşmiş kentlerinde yerel ve kolektif bir kültürün yansıması olarak meydana gelen mimarlık ürünlerinden ziyade, global kültürün bireyin – mimarın – süzgecinden geçmesiyle oluşan ürünlerle karşı karşıyayız. Dolayısıyla kültürü, mimariyi dışsal olarak şekillendiren bir gelenek olarak görmektense, tam da mimarlık alanının içerisinde, alanın içsel dinamikleriyle şekillenen bir kavram olarak görmek, mimarın iktidarını anlamaya bizi bir adım daha yaklaştırır.

O halde kültürel sermayenin ne olduğuna, hangi biçimlerde var olduğuna, hangi yollarla elde edildiğine, alanla ve habitusla ilişkisine daha yakından baktıktan sonra mimarın iktidarını ele almak gerekmektedir.

Pierre Bourdieu kapitalin kültürel, sosyal ve sembolik kapital olarak çeşitlendiğinden ve bunların ekonomik kapitale çevrilebildiğinden bahseder (Bourdieu, 1986). Aynı şekilde, bu kapital biçimlerinin elde edilişinin kökeninde de eknomik kapital yatar. Sadece, ekonomik kapitalden diğer kapital biçimlerine dönüşüm çok uzun süreli olduğundan, bu geçişin görünürlüğü azdır. Bekleyebilmek bu sebepten önem kazanır, çünkü kapitalin ekonomik olandan diğerlerine doğru biçim değiştirmesi uzun soluklu bir olaydır. Kültürel kapitalin elde edilişi de benzer bir şekilde olur.

David Harvey'e göre, mekanı şekillendirme gücü sosyal üretim üzerindeki tahakkümün en önemli araçlarından biri olarak ortaya çıkmaya başlar. Ve tam olarak bu temel üzerinde, mekanı fiziksel ve etkili bir biçimde şekillendirme konusunda profesyonel ve entelektüel yeterliliğe sahip olanlar – yani mühendisler, mimarlar, plancılar ve diğerleri – bir iktidara

sahip olma şansı yakalar ve özelleşmiş bilgi birikimlerini finansal kazanca çevirebilirler (Harvey, 1985a).

Pierre Bourdieu kültürel kapitalin üç biçimde kendini gösterdiğini söyler. Bunların ilki bireyin içine doğduğu sosyal sınıf yoluyla elde ettiği kültürel yatkınlıklara, beğeni ve anlayış kalıplarının toplamına işaret eder. Buradaki kapital, ekonomik olandan farklı olarak, anlama, kavrama yoluyla elde edilir. Dolayısıyla kültürel kapital, popüler kültür de dahil olmak üzere, müzik, sanat eserleri, bilimsel formüllerin bilgisine sahip olmak üzere "somutlaşmış" bir halde var olur (Swartz, 2013). Böylesi bir kapitali elde etmek için çaba sarfetmek gerekmez, tabiri caizse miras yoluyla edinilir.

İkinci olarak kültürel kapital "nesneleşmiş" bir halde var olur (Swartz, 2013). Bu da kitaplar, sanat eserleri, müzik enstrümanları ya da bilimsel ekipman gibi kullanılması için belirli bir beceri gerekitren nesneleri işaret eder.

Kültürel kapitalin nesneleşmiş hali, sadece somutlaşmış haliyle olan ilişkisiyle tanımlanabilecek bir kaç özelliğe sahiptir. Yazı, resim, heykel, enstrüman gibi, materyal objeler ve medya şeklinde nesneleşmiş olan kültürel kapital kendi maddeselliği içinde devredilebilirdir. Böylelikle kültürel mallar hem maddesel (ekonomik kapital) hem de simgesel (kültürel kapital) olarak temellük edilebilir (Bourdieu, 1986). Kültürel kapitale sadece nesneleşmiş halde sahip olmak pek bir şey ifade etmez. Ancak eldeki nesneleşmiş kültürel kapitali kullanabilmeyi sağlayacak somutlaşmış bir kültürel kapitale sahip olunduğu takdirde buradan bir güç elde etmek mümkün olabilir.

Mimarın iktidarını bu anlamda düşündüğümüzde tahakküm sahibi mi tahakküme uğrayan mı olduğunu kesin bir biçimde söyleyemeyebiliriz. Pierre Bourdieu bu tarz bir karışıklığı çözmeye çalışır. Ona göre makinelere sahip olmak için kişinin yalnızca paraya ihtiyacı vardır; fakat onları özelleştirmek ve kendine has amaçları doğrultusunda kullanmak için somutlaşmış kültürel kapitale sahip olunması gerekir (Bourdieu,1986). Burada makine yerine herhangi bir nesneleşmiş kültürel kapital düşünülebilir. Pierre Bourdieu bu durumu, nesneleşmiş kültürel kapitalin ekonomik kapitale sahip olan herhangi biri tarafından kolaylıkla elde edilebileceği gerçeğini, konuyla alakalı profesyonellerin belirsiz konumlarının temel sebebi olarak görür. Eğer onların kullandıkları üretim araçlarının, nesneleşmiş kültürel kapitalin sahibi olmadıkları ve kendi kültürel kapitallerini de nesneleşmiş kültürel kapitalin hizmet ve ürün vermesi için

kullandıkları vurgulanırsa, bu durumdaki aktörler baskılanan grup arasında yer alırlar. Eğer doğrudan nesneleşmiş kültürel kapitalin kullanımından kar elde ettikleri vurgulanırsa, o zaman da baskılayan grup içerisinde yer alırlar (Bourdieu,1986). Dolayısıyla vurgunun yeri değiştiğinde mimarın baskılayan ya da baskılanan konumda olması da değişiklik gösterir.

Üçüncü olarak da kültürel sermaye kurumsallaşmış bir halde var olur (Swartz, 2013). Bununla kastedilen ise kurumsal bir hale bürünmüş olan eğitim sistemidir. Mimarlık eğitimi veren okulları düşündüğümüzde kültürel kapitalin kurumsallaşması daha da görünür olur.

Kısaca tekrar edersek, kültürel kapital üç biçimde var olur; somutlaşmış, nesneleşmiş ve kurumsallaşmış biçimde. Farklı alanlarda kültüren kapitalin hangi biçimine ne kadar sahip olunduğu ise o alandaki baskılayıcı ya da baskılanan konumda olma durumunu belirler.

Farklı biçimlerde var olan kültürel kapitalin nasıl elde edildiği sorusu ise diğer önemli noktadır. Pierre Bourdieu'ye göre kültürel kapital döneme, topluma, sosyal sınıfa bağlı olarak, kasti bir telkin olmaksızın, yani tümüyle bilinçsizce, çeşitli derecelerde elde edilebilir (Bourdieu, 1986). Kültürel kapitalin görünmez bir biçimde simgesel olarak etkin oluşunun en önemli prensiplerinden birisini de miras yoluyla elde edilebilir olması oluşturur. Bir taraftan, nesneleşmiş kültürel kapitale sahip olma süreci ve bunun için gerekli zaman aile içerisinde somutlaştırılmış kültürel kapitale bağlıdır. Öte yandan, kültürel kapitalin en baştaki biriktirilmesi, işe yarar her türlü kültürel kapitalin kolay ve hızlı birikiminin ön koşulu, öncelikli olarak herhangi bir gecikme ya da vakit kaybı olmaksızın, güçlü kültürel kapitale doğuştan sahip olan ailelerin çocuklarında başlar. Bu durumda, biriktirme dönemi tüm sosyalleşme deneyimini de içine alır (Bourdieu, 1986). Bu durum "ilk sosyalleşme" olarak kavramslallaştırılır. Bireyin içine doğduğu ve ilk kez sosyalleşme deneyimini yaşadığı sosyal sınıfın olanakları, eğilimleri, sunduğu kültürel ve sosyal kapitaller onu farkında olmadan biçimlendirir. Bu aslında "erdem haline gelmiş zorululuk" olarak tanımladığımız habitusu başka şekilde açıklar.

Habitus sayesinde özümsenen kültürel kapitale sahip olmadan estetik hiyerarşi basamaklarını tırmanma çabası ise kolaylıkla kitsch'e, sonradan görmeliğe varır. Böylelikle yüksek sanatın karmaşıklığı ve zorluğu onun düşük ve açıkça ucuz sanata karşı olan üstünlüğünü sağlar. Meşru olan beğeninin üstünlüğü bu sayede normalleştirilir (Dovey, 1999).

Öyleyse kapitalin farklı biçimlerini anlamak bize ne kazandırır? Kapitalin biçimlerini açıklamaya başladığımızda David Harvey'in "Para, mekan ve zaman üzerinde tahakküm kurmak için kullanılabildiği gibi, mekan ve zaman üzerindeki tahakküm de paraya dönüştürülebilir" (Harvey, 1985a) dediğini belirtmiştik.

Pierre Bourdieu'nün kapitalin biçimlerini tanımlamaktaki niyetinin David Harvey'in tespitiyle daha da açık hale geldiği söylenebilir. Kapitali ekonomik olanla sınırlasa da David Harvey, kapitalin iktidarla olan ilişkisini iyi bir biçimde ortaya koymuştur. Bourdieu'nün yapmaya çalıştığı ise kapitalin ekonomik olanın dışındaki çeşitlerini de ortaya koyarak tahakkümün sosyal yapı içerisindeki işleyişini anlamaya çalışmaktır. Bu noktada David Harvey'in ve Pierre Bourdieu'nün düşünceleri üst üste düşer.

David Swartz'a göre (2013) Pierre Bourdiue'nün kültürel sermaye kavramıyla amaçladığı kültürün bir iktidar kaynağı haline gelebildiğini göstermektir. Dolayısıyla Pierre Bourdieu bir kültür piyasası tanımlar ki bu piyasanın içerisindeki yatırımcılar kar peşinde koşan ve belirli mübadele araçları kullanan aktörlerdir. Bu bağlamda kültürel sermaye kavramının kapsamının içerisine sözel beceri, genel kültürel farkındalık, estetik tercihler, bilimsel bilgi, eğitim vasıfları gibi pek çok şey girer. Sermaye sahipleri, kültür alanını domine etmek, bu alanda bir iktidar sahibi olmak konusunda yarışa girerler.

Mimarinin de kültürle ilişkisi düşünüldüğünde, yalnızca mimarlık alanı ve kültürel sermaye kapsamında düşünecek olsak bile, mimarların sermaye biriktirme yoluyla bir meşruiyet elde etmek, alanı domine etmek ve iktidar sahibi olmak savaşı verdiklerini söyleyebiliriz. Kim Dovey kültürel kapitale dayalı bu tahakküm biçimlerinin en nihayetinde estetik yargılar olarak kendilerini gösterdiklerini söyler (Dovey, 1999). Mimari tarzlar üzerinden yürütülen meşru olma tartışmaları buradan bakıldığında daha anlamlı görünür.

Bourdieu sosyolojisinde bir failin bir alan içerisinde hakim konumdayken diğerinde tahakküme uğrayan bir konumda olabileceğini belirttik. Sermaye olarak kültür fikri, piyasa toplumlarında kültürel yatkınlıkların ve olanakların içerdiği iktidar boyutuna dikkat çekmek gibi önemli bir işleve sahiptir (Swartz, 2013). Mimarın da farklı alanlarda farklı konumları işgal ettiği aşikardır, fakat baskın konumda olduğu durumları ortaya çıkarmak, mimarın genel anlamda durduğu yeri anlamak, sahip olduğu iktidar biçimlerini açığa çıkarmak, içinde bulunduğumuz dönemin bağlamı içerisinde mimarın pozisyon alış biçimlerini değiştirme

olanağı sunabilir. Kültürel kapitalin yayılması şüphesiz miras yoluyla aktarılan sermayelerin en gizli biçimini ortaya koyar ve bu sebeple yeniden üretim strajileri sistem içerisinde oransal olarak daha fazla ağırlığa sahiptir çünkü yayılmanın doğrudan ve görünür biçimleri daha güçlü bir biçimde sansüre ve kontrole maruz kalırlar (Bourdieu, 1986). Bu sebepten mevzubahis ilişkileri açığa çıkarıp görünür kılmak zorluğu ölçüsünde değerli gözükmektedir.

Sosyal kapital

Paranın değer biriktirme aracı olarak işlevselleşmesinin aynı zamanda sosyal iktidarın zaman içerisinde bireylerin elinde birikmesine de izin verdiğini söylerken David Harvey (1985a) aslında Bourdieu'nün anladığı şekliyle sosyal sermayeyi açıklar. Ekonomik kapitalin sosyal sermayeye uzun bir zaman diliminde dönüşmesi tam da bu şekilde gerçekleşir.

Pierre Bourdieu'ye göre belirli bir aktörün sahip olduğu sosyal kapitalin kapasitesi, etkili bir biçimde harekete geçirebileceği bağlantılar ağına ve bağlı olduğu her bir kişi aracılığıyla kendi içinde sahip olduğu ekonomik, kültürel, ya da sembolik kapitalin miktarına bağlıdır (Bourdieu, 1986). Bu da şu anlama gelir; aktörün sahip olduğu ekonomik ve kültürel kapitale göreceli olarak indirgenemezse de, sosyal kapital hiç bir zaman bunlardan tamamen bağımsız değildir. Çünkü ortak bir onayla tesis edilen mübadele lilişkisi, en azından bir amaç türdeşliğinin yeniden tesis edileceğini önceden varsayar ve aktörün sahip olduğu kapital üzerinde çarpan etkisi uygular (Bourdieu, 1986). Demek oluyor ki, sosyal kapitali tam olarak ekonomik kapitale indirgeyemesek de aslında sosyal kapitalin oluşmasının en önemli önkoşullarından birisi ekonomik ve kültürel kapitali biriktirmektir. Sahip olunan her bir bağlantı da bu kapitallerin birikmesi ön kabuluyle çalıştığı için bu bağlantılar sosyal kapitale bir çarpan etkisiyle etki eder. Kültürel kapitalde olduğu gibi sosyal kapital de miras yoluyla, genellikle de miras alınan bir isim yoluyla aktarılır, devamlılığı sağlanır. Bu şekilde büyük bir isimle imlenen sosyal kapital mirasçıları tüm tesadüfi ilişkileri kalıcı bağlantılara dönüştürme yetisine sahiptirler. Bu da sosyal kapitali biriktirme ve sürekliliğini sağlama işinin karlılığının neden sahip olunan kapitale oranla arttığını açıklayan faktörlerden birisidir (Bourdieu, 1986).

Dolayısıyla sosyal kapitali oldukça uzun bir vadede şekillenmiş ve isim ve ünvan şeklinde son halini bulmuş bir kapital biçimi olarak tanımlayabiliriz. Mimarin sahip olduğu iktidarı elde etmesinin yardımcılarından biri olarak da sosyal sermayeyi ele alabiliriz.

4.3.2 Simgesel kapital ve simgesel şiddet

Simgesel kapital

Eknomik, kültürel ve sosyal kapitalin yanında Pierre Bourdieu'nün tespit ettiği diğer bir kapital biçimi simgesel kapitaldir. Pierre Bourdieu (1984) bu kavramı, ilk 1970'lerde gerçekleştirdiği Fransız toplumundaki simgesel tabakalaşma analizleri sırasında ortaya koyar (Öncü&Weyland, 2005). Simgesel sermayenin oluşması için simgesel emek ortaya koymak gereklidir. Simgesel emek ise çıkarlı iktidar ilişkilerini çıkarsız anlamlara dönüştürerek simgesel iktidar üretir (Swartz, 2013). Bourdieu simgesel emeğin, simgesel üreticiler olarak tariflediği entelektüeller tarafından ortaya çıkarıldığını söyler.

Pierre Bourdieu'ye göre simgesel sermaye inkar edilmiş sermayedir ve meşruiyetini de buradan kazanır. İçinden doğduğu çıkarlı ilişkileri çıkarsız olarak gösterebildiğinde kişi simgesel sermayenin sahibi olur. Simgesel sermaye iktidar olarak algılanmaz ya da algılanması tercih edilmez. Daha çok kabul görmeye, hürmet edilmeye, itaate yönelik meşru talepler olarak algılanması istenir (Swartz, 2013). Simgesel sermaye Max Weber'in karizmatik otorite fikrine benzer fakat Pierre Bourdieu bu fikri biraz daha ileri götürür. Max Weber'e göre elitler kendi kişisel niteliklerini üstün ve doğal oldukları iddiasında bulunarak içinde bulundukları iktidar ilişkilerini meşrulaştırmaya çalışırlar. Bourdieu ise simgesel kapitali her türlü meşruiyetin bir boyutu haline getirir (Swartz, 2013). Simgesel sermaye, "hakim grupların, sömürü mantığına hiçbirşey borçlu değilmiş gibi görünen bir 'güvenilirlik' sermayesi elde ettikleri meşru bir birikim" biçimidir (Bourdieu, 1977a).

Bourdieu 'simgesel kapital' ifadesini baskın bir sınfın simgesel hakimiyetinin kurulacağı alanı çevreleme gücü olarak kullanır. Bir alana başarıyla girebilmek için kişi kültürel kapitale sahip olmalı ve bu kapitalle yatırım yapmak üzere alanın kurallarını bilmeli, bu kurallara bir yakınlığı olmalı (Dovey 1999).

Ayşe Öncü ve Petra Weyland günlük dilde 'bu bir zevk meselesi' ya da 'tam bir görgüsüzlük örneği' deyip geçtiğimiz çeşitli beğeni ölçülerini ve kültürel pratikleri, sosyalleşme süreciyle edinilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir tür 'simgesel sermaye' olarak nitelendirir (Öncü&Weyland, 2005). Kim Dovey (1999) ise kültüre dayalı tahakküm biçimlerinin sonuç olarak estetik yargılar halinde somutlaştığını söyler. Simgesel iktidar kavramıyla Pierre

Bourdieu'nün göstermek istediği ise simgesel iktidarın kelimelerde veya simgelerde değil kelimelerin ve onları kullanan kişilerin meşruiyetine duyulan inançta yattığıdır (Swartz, 2013). Bu bize Ferdinand Saussure'ün dil teorisini anımsatır. Kelimelerin anlamlarının onu oluşturan simgelerde, harflerde, ya da kelimenin kendisinde değil, içinde kullanıldığı bağlamla ilişkili olarak onu kullananda oluştuğunu söylemesi gibi (Saussure, 1985) Pierre Bourdieu de simgesel sermaye kavramını benzer şekilde oluşturur. Yine aynı şekilde, kelimelerin anlamlarının karşıtlarıyla kurdukları ilişkide ortaya çıktığının iddia edilmesi gibi (Saussure, 1985) simgesel iktidar da "bu iktidarı kullananlar ile ona maruz kalanlar arasındaki belirli bir ilişki içinde ve bu ilişki tarafından" tanımlanır – yani neyin meşru olduğu neyin olmadığı konusundaki inancın üretildiği ve yeniden üretildiği alanın yapısı içerisinde tanımlanır (Bourdieu, 1977b). Bu anlamda bilgiyle ya da daha açık olarak tanımayla ve yanlış tanımayla ilişki içerisindeki simgesel kapital, habitusun sosyal olarak kurulmuş olan bilişsel kapasite olarak müdahalesini varsayar (Bourdieu, 1986). Bu bilişsel kapasite sayesinde şeylerin ve kişilerin meşruiyeti varsayılan olarak bireyde oluşmaya başlar.

Simgesel iktidar, bir diğer yönüyle "kutsama", kutsallaştırma iktidarıdır. Bu şekilde meşru ve kutsal olan arasındaki ilişki kurulur. Meşru ile gayrimeşru arasındaki sınırların çok keskin olduğu yüksek kültür ile sanatta – ve bana kalırsa çok kuvvetli olarak mimarlıkta – bu durum daha açık gözlemlenebilir (Swartz, 2013). Ötekilik ve ötekileştirme kavramları burada da kendini gösterir. Ayşe Öncü ve Petra Weyland (2005) yabancılaşma süreciyle bir şekilde kendi yurtlarına yabancı hale gelenlerin, bu vasıftan kurtulmak için yabancı olma vasfını aynı yerdeki en güçsüz kesimlere mal etmeye çalıştıklarını söyler. Bunu Pierre Bourdieu'nün alanları bağlamında, özellikle yüksek kültür, sanatta ve mimarlıkta düşündüğümüzde, alana bir şekilde yabancılaşanların meşru olma mücadelesinde gayrimeşruluk kisvesini alanın en güçsüzlerine giydirme çabasında olduklarını görürüz. Bu sayede, bir tarafta kutsallık mertebesine erişmiş, dokunulmazlığı olan yargılar diğer tarafta ise alana sonradan giren ve ötekileştirilmiş yargılar. Ayşe Öncü ve Petra Weyland (2005) kendi konumunu başkasının konumunu değersizleştirerek yükseltme amacını, gerçek bir trajedi olarak tanımlar. "Ayrım" [seçkinlik] kelimesinin ikili anlamının işaret ettiği gibi, bu temel mantık simgesel iktidarın niteliğini net bir şekilde tanımlar: Aynı anda hem kavramsal hem de toplumsal ayrımcılık yapma eylemi (Swartz, 2013).

Simgesel şiddet

Pierre Bourdieu'nün Marksizmle arasına mesafe koyma yollarından birinin kültürü, kendine özgü birikim, mübadele ve kullanım yasaları olan bir sermaye biçimi olarak kavramsallaştırması olduğunu belirtmiştik. Pierre Bourdieu'nün Marksizmle arasına mesafe koymak üzere başvurduğu diğer bir yol da, toplumsal eşitsizliğin yeniden üretilmesinde simgesel formların ve süreçlerin rolünü vurgulamaktır (Swartz, 2013). Ona göre ekonomik kapitalden başka kapital biçimleri olduğu gibi, ekonomik iktidarın yanı sıra simgesel iktidar da mevcuttur (Swartz, 2013).

Pierre Bourdieu iktidarın kullanılması için meşruiyetin gerekliliğinden bahseder, bu nedenle bir simgesel şiddet ve simgesel sermaye kuramı geliştirir. Bu kuramda simgesel biçimler iktidar yapılarını hem kuran hem de idame ettiren kaynaklar olarak etkin rol oynarlar (Swartz, 2013). Bu sayede Pierre Bourdieu inşacı ve yapısalcı bakış açılarını bir kapta eritir ve bütün simgesel sistemleri sıkı bir biçimde birbirine bağlayan bir simgesel iktidar kuramı ortaya koyar (Swartz, 2013). Pierre Bourdieu'ye göre simgesel sistemler "yapılandıran yapılar"dır, toplumsal dünyayı düzenlemede ve anlamada aracı rol üstlenirler. Simgesel sistemler aynı zamanda "yapılanmış yapılar"dır ve yapısal analizle kavranabilirler (Swartz, 2013). Önceki kısımda kısaca bahsettiğimiz gibi burada da Saussure'ün etkisi hissedilir.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi simgesel kapital meşruiyetini inkar edilmiş olmasından alır ve bu şekilde ekonomik ve siyasi ilişkileri de meşrulaştırdığı için, mevcut eşitsizlikerin miras yoluyla aktarılmasına, bir anlamda yeniden üretilmesine katkıda bulunur. Pierre Bourdieu gelişmiş toplumlarda bile başat tahakküm tarzının, açık baskı ve fiziksel şiddet tehdidinden simgesel manipülasyon biçimlerine kaydığını iddia eder (Swartz, 2013).

Simgesel sistemler bu anlamda bütünleştirici bir işleve sahip olsalar da öte yandan tahakküm araçları olarak işlev görürler. Simgesel şiddet kavramı da bu noktada ortaya çıkar.

Pierre Bourdieu, ideolojiyi simgesel şiddetin bir biçimi olarak görür ve dayatma gücü olarak tanımlar. İdeoloji ya da simgesel şiddet öyle biçimler altında temsil edilir ki, iktidara sahip kişi bu biçimleri dünyayı anlamayı ve uyarlamayı sağlayan araçlar halinde sunarak kendisini sorgusuz sualsiz kabul ettirir (Swartz, 2013). Pierre Bourdieu iktidar ilişkileri bağlamında bu sorgusuz sualsiz kabul etme durumu oldukça önemli bulur. O, "simgesel şiddet" ifadesini kullanmakla, ezilenlerin ezilme koşullarını nasıl meşru gördüklerini vurgular (Bourdieu ve

Wacquant, 1992). Simgesel iktidarın meşrulaştırma gücü sayesinde hem baskılananın hem de baskılayanın rıza gösterdiği bir toplumsal sistemin devamlılığı sağlanır.

Simgesel şiddete olanak sağlayan her iktidar, diğer bir deyişle sahip olduğu iktidarın meydana gelmesini sağlayan ilişkileri saklamak suretiyle meşru gösterdiği düşünme biçimlerini dayatan her iktidar, kendi simgesel iktidarını da sakladığı ilişkiler ağına ekler (Bourdieu ve Passeron, 1977).

İktidar kullanımının üzerinde iktidar uygulananlarca kabullenilmesi için temeldeki keyfi niteliğinin "yanlış tanınmasına" yol açacak bir meşruiyete ya da haklılaştırmaya ihtiyacı vardır (Bourdieu, 1998). Bu da kurulan iktidar ilişkisi bağlamında elde edilecek olan kazanımların inkarına işaret eder. Pierre Bourdieu'ye göre tüm eylemler belirli bir çıkar doğrultusunda ortaya konur, dolayısıyla yanlış tanıma kavramı oldukça önemli bir yere sahiptir. Yanlış tanıma sayesinde temelde bir çıkar beklentisi üzerine inşa edilmiş tüm alanlar, kültür ve mimarlık alanı da başta olmak üzere, bir çıkarsızlık ilkesi üzerine inşa edilmiş gibi bir anlayış oluşur. Bu alanların simgesel pratiklerle olan ilişkisi bu yanlış anlaşılmayı daha da olanaklı hale getirir. Bu şekilde meşruluk kazanan simgesel pratikler toplumsal eşitsizlik düzeninin yeniden üretilmesine katkı sağlarlar. Özetle, aktörler faaliyetlerinin temelindeki çıkar beklentisini gizledikleri ve çıkarsız sanıldıkları ölçüde simgesel şiddet ya da diğer bir deyişle meşruiyet kazanırlar (Swartz, 2013).

Bu tespiti doğrudan ve dolaysız bir biçimde mimarlık alanına taşıdığımızda malumun ilamı sayılabilecek bir duruma alışılmadık bir açıdan bakmaya başlarız. Sibel Bozdoğan der ki, Jane Jacobs'tan beri sayısız kültürel eleştirmenin de düşündüğü gibi, "modern mimari, bürokratlar, mimarlar ve planlamacılar tarafından halka dayatılan bir kültürel ve estetik baskı biçimi olarak görülebilir" (Bozdoğan, 2001). Modern mimarinin siyaset aktörleri tarafından ideolojik bir aygıt olarak kullanılmaya çalışıldığı bilindik bir durumdur. Sibel Bozdoğan da kitabında modernizmin bir ulusun inşasında araçsallaştırılmasından bahseder. Gelgelelim, modern mimariyi meşru bir biçim olarak empoze eden aktörlerin, yani mimarların, kullanıcıları bir nevi simgesel şiddete maruz bıraktığı fikri, mimarlık ve iktidar ilişkisi bağlamında yeni yollar açma potansiyeline sahip görünmektedir. Diğer taraftan, Pierre Bourdieu'nün teorisine göre, bu konumdaki mimarlar aslında sahip oldukları iktidarı sağlayan çıkar ilişkilerini gizlemek suretiyle bu meşruiyeti kazanmışlardır, ve yine bu meşruiyet sayesinde toplumdaki eşitsizlik

durumunun devamına katkıda bulunurlar. Bu iddia ise mimarların gerçek anlamda kendi konumlarını yeniden ele almaları gerektiği fikrini kuvvetlendiren bir argümandır.

Mimarın ilk sosyalleşme deneyimini yaşadığı ve yetiştiği ortamdan başlayarak aldığı eğitim, edindiği beceriler, ikincil sosyalleşme deneyimleri, zamanla toplum içerisinde sahip olduğu ayrıcalıklı konum ve bazı durumlarda maddi refah, onun çeşitli kapital biçimlerine, dolayısıyla da gizliden veya açıktan çeşitli iktidar biçimlerine sahipliğini mümkün kılmıştır. Meslek pratiğini gerçekleştirmek üzere mimarlık alanına girme çabaları ise alan içerisindeki kuralları kabul etmek, hatta mümkünse alan içerisinde meşruluk kazanmak ve alanı domine etmek yönündeki amaçlara kapı aralar. Tüm bunları gerçekleştirdiği takdirde kazandığı meşruiyet ise simgesel şiddet olarak mimarın hanesine yazılır. Bu durum kapitalin biçimleri ve mimarlık ilişkisini kısaca ortaya koyar.

4.4 Bir Entelektüel Olarak Mimar ve İktidar

Mimarlık ve iktidar ilişkisi bağlamında son olarak değinmek istediğim mevzu ise bir entelektüel olarak mimarı ve onun iktidarla ilişkisini düşünmek. Entelektüel olarak mimar dediğimizde tanımladığımız aktör yukarıda saydığımız kapital biçimleri (kültürel, sosyal, simgesel) ve iktidar mücadelelerini (alana girme, meşruiyet, alanda baskı kurma, simgesel şiddet) bünyesinde barındırır. Pierre Bourdieu'nün entelektüelleri simgesel sitstemlerin başat üreticileri olarak düşündüğünü de eklersek, ürünüyle başbaşa kalan mimar ve iktidar kavramı arasındaki ilişkiyi anlamak üzere entelektüel olarak mimar ve iktidar ilişkisine bakmak iyi bir alıştırma olabilir. Bourdieu'nün entelektüelin konumu hakkındaki görüşleri bir entelektüel olarak mimarın konumunu da kapsadığından bu eleştirelliğin mimarlık alanı için de kullanılabilir bir argüman olması umulmaktadır.

O halde öncelikle entelektüelin kim olduğunu sormak gerekir. Bu soruyu cevaplamak, bu tanımı yapabilecek otoriteye kimin sahip olduğuyla derinden ilişkilidir (Swartz, 2013). Pierre Bourdieu'ye göre, kimin gerçek anlamda entelektüel olduğu ve entelektüel kimdir sorusunun cevabının nasıl değiştiğini anlamak için entelektüel alanın oluşum stratejilerine bakmak gereklidir (Bourdieu ve Wacquant, 1992). Ve bu alana bakarak entellektülleri sosyolojik analize tabi tutmak, aslında bizzat entelektüeller tarafından yaratılan kültür alanlarını

sosyolojik analize tabi tutmak demektir (Swartz, 2013). Benzer bir biçimde bir entelektüel olarak mimarların sosyolojisini yapmak, aslında mimarlık sosyolojisi yapmaktır.

Pierre Bourdieu'nün entelektüllerle alakalı çalışmalarını göz önünde bulundurarak entelektüel olarak mimarın iktidarla ilişkisi iki yönden ele alınabilir. İlki entelektüel olarak mimarın içinde bulunduğu alanda konumunu nasıl belirlediği ve nasıl sağlamlaştırdığına bakarak, ikincisi de entelektüel olarak mimarların kendi hakkındaki yanılsamalarını ortaya koymaya çalışarak. Bu bağlamda David Swartz (2013) entelektüel ilgilerin, faillerin alan içerisindeki konumlarını korumak ya da yükseltmek amacı taşıdıklarından dolayı siyasi tavır ve stratejiler olduğundan bahseder. Pierre Bourdieu'nün tüm eylemlerin çıkarlı olduğu düşüncesi de bu savı doğrulayıcı niteliktedir. Entelektüel alan içerisindeki konumlar hiyerarşik olarak düzenleniyorsa, farklılaşma ya da temayüz etme (distinction) arayışı alanı şekillendiren dinamiklerin başında gelir (Bourdieu 1972: 35). Bireysel temayüz mücadelesi entelektüeller arasında bilhassa şiddetlidir, çünkü entelektüel hayatta "var olmak farklı olmak, yani ayrı ve ayırt edilebilen bir konum işgal etmek demektir" (Bourdieu, 1990a). Entelektüel ilgiler, alan içerisindeki konumları sağlamlaştırmaya yönelik bir çıkar sağlama aracı olarak görüldüğünde, kariyerle alakalı herhangi bir plan da aynı şekilde kategorize olmaktan kurtulamaz.

Pierre Bourdieu, bu çıkarlılığı gözler önüne sererek, egemen düzenin dışında konumlandıklarını düşünen entelektüellerin kendileri hakkındaki bu yanılsamalarına etkili biçimde meydan okur, ama kendilerine atfettikleri öneme karşı çıkmaz (Swartz, 2013). Pierre Bourdieu bireylerin sosyalleşme deneyimlerinin biricikliğini kabul etse de, kişisel olarak adlandırılan farklı tarzların dahi, uygunluklarıyla olmasa bile aykırılıklarıyla dönemin ortak tarzıyla ilişkili olduklarını savunur (1977a). Her halükarda sistemin bir parçası olan entelektüellerin her durumda bunun farkında olmaları gerekliliğini benimseyerek eleştirel tutum geliştirir. Entelektüellerin işçi sınıfıyla olan ilişkilerini ortaya çıkarmaya çalışırken de bu böyledir. Ona göre entelektüellerin işçi sınıfıyla kurduğuna inanılan dayanışma dahi entelektüellerin ayrıcalıklı konumuna ve onların profesyonel çıkarlarına dayanır. Bu dayanışmanın müphem ve kırılgan oluşu da yine entelektüellerin kendileririyle ilgili yanılgılarından kaynaklanmaktadır (Swartz, 2013). Dolayısıyla her durumda, her eylemde entelektüllerin kendi konumlarına eleştirel yaklaşmaları, kurdukları ilişkileri de daha tanımlı ve sağlam hale getirme ihtimalini taşır.

Paul Jones'a (2006) göre, yerel ve küresel ölçekte bir çok gerilimi ifade edebilme kapasitesi sayesinde mimarlık, kolektif sosyal muhayyileyi şekillendirmede çok önemli bir role sahip olmaya devam eder (Jones, 2006). Mimarlığın, dolayısıyla mimarın, toplumsal ilişkileri, gerilimleri, ya da sosyal imgeleri ifade edebilme ya da şekillendirme becerisi onu iktidar bağlamında önemli hale getirir. Yine bu becerileri sayesinde (imge ve simge üretme kapasitesine sahip olmaları sayesinde) mimarlar ve entelektüeller arasında özdeşlik kurulabilir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi Pierre Bourdieu entelektüelleri simgesel sistemlerin üreticisi olarak görür. Bu sebepten entelektüel olarak anılmak dahi bir simgesel sermaye sahipliğine işaret eder. Bourdieu sosyolojisinde alanların mücadele alanları olduğunu söylemiştik. Simgesel üretim alanı içerisinde de bir mücadele olduğunu varsayarsak kimin entelektüel olarak anılıp kimin anılmayacağı konusunda da bir çekişmenin olduğu rahatlıkla söylenebilir. İşte Bourdieu sosyolojisi bunu söylemeyi olanaklı kılar. Entelektüellerin konumunu tüm bir ilişkiler sistemini tekrardan inşa ederek açığa çıkarmaya çalışır ve bu sayede "eleştirel farkındalığa" (Swartz, 2013) katkıda bulunur. Entelektüellerin konumunun böylesi bir eleştirel farkındalıkla açığa çıkarılabiliyor olması entelektüel olarak mimarların da konumlarını yeniden anlamaya çalışmak için oldukça önemli bir yol haritası sunar.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

"Felsefe üzerinde çalışma – ki mimarideki çalışmaya çokça benzer – aslında daha çok kişinin kendi üzerinde çalışmasıdır. Kendi anlayışı üzerinde. Nesneleri nasıl gördüğü üzerinde ve onlardan ne beklediği üzerinde."

Ludwig Wittgenstein

Ludwig Wittgenstein'ın sözüne atıfla bu çalışma mimarın kendi üzerinde çalışmasına olanak sağlamak amacıyla yola çıkmıştır. Mimarlık alanı uzun süre boyunca mimarlık ürününün kullanıcısıyla kurduğu ilişkiden hareketle şekillenir, zaman içerisinde mimar, mimarlık alanı içerisinde önemli bir figür haline gelir. Günümüzde ise mimar, mimarlık alanını domine eden bir konuma ulaşır ve kullanıcıyı alandan dışlar. Mimar ve kullanıcı ilişkisinin kopmasına tarihsel bir perspektiften baktığımızda, kapital, kent ve mimarlık ilişkisinin gelinen durumu şekillendirmede ne kadar etkili olduğu daha da görünür olur. Yirmi birinci yüz yıl kentinde kentli, artık kentin müşterisi olmuştur. Mimar ve kullanıcı arasındaki bağlar neredeyse kopmuştur.

Öte yandan, kullanıcısını kaybeden mimarın ürünüyle baş başa kalıp kalamadığı ikilemi ortaya çıkar. Pierre Bourdieu'nün kültürel kapitale sahip entelektüelleri içinde bulduğu ikilem, mimarlar için de geçerlilik kazanır ve mimarın ürünüyle baş başa kalıp kalamadığı konusu belirsizleşmeye başlar. Bu ikilemi Pierre Bourdieu, aktörün sahip olduğu kapitalin miktarına bağlı olarak, baskılayan mı baskılanan mı olduğunu anlayabileceğimizi önererek çözer. Benzer şekilde, mimarın da ürünüyle baş başa kalıp kalamadığı sorusu sahip olduğu kapitalin cinsi ve miktaryla bağlantılıdır. Yine aynı şekilde, mimarın sahip olduğu iktidar da sahip olduğu kapitalle doğru orantılı olarak değişir, dolayısıyla tahakküme uğrayan mı tahakküm uygulayan mı olduğu böylece belirginleştirilebilir.

Bu tespitle mimarlık ve sosyoloji alanı kesişmeye balşlar. Mimarın alan içerisinde görünürlüğü artmasına rağmen, konumu ve etkinliği belirsizleşmiştir. Burada Pierre Bourdieu'nün sosyoloji sosyolojisi ve düşünümsellik kavramları devreye girer. Benzer bir durumu (kültürel kapitale sahip entelektüelin ekonomik kapital tarafından baskılanmaya çalışılan alan içerisindeki konumu) okuyabilmek için Pierre Bourdieu, düşünümsellik aracılığıyla sosyoloji sosyolojisini önerir. O halde buradan hareketle bir mimarlık sosyolojisi perspektifinden bahsedilebilir.

Sonuç olarak, böyle bir yöntemin benimsenmesi mimarın da dahil olduğu ve sürekli eşitsizlik üreten bir sistemi anlama fırsatını sunar. Önemli olan nokta mimarın, eşitsizlik üreten sistemin sağladığı olanaklarla konumunu sağlamlaştırdığını görebilmesi şartıyla tahakküm üreten konumdan kurtulabileceğidir. Gilles Deleuze'ün ve Pierre Bourdieu'nün bahsettiği üzere iktidar, ancak tahakküm ilişkilerinin ardında yatan çıkarlar ifşa edilebildiği ve ondan çıkar üretenler kendilerine eleştirel bakarak pozisyon alabildikleri takdirde tersine çevrilebilir ya da ortadan kaldırılabilir. Pierre Bourdieu'nün kurtuluş önerisi budur. O halde, Pierre Bourdieu'nün önerisinin izinden giderek mimarlık alanında çıkar üreten tahakküm ilişkilerinin ifşası ve mimarın konumunu anlaması da mimarın içinde bulunduğu sistemden kopması ve yeni pozisyonlar alabilmesi için ön şarttır.

Bu çalışmanın amacı da Pierre Bourdieu'nün kültürel kapital sahibi entelektüelleri ile mimarlar arasında bağ kurmak ve yine bu bağ sayesinde mimarın iktidarına eleştirel bakabilmektir.

KAYNAKLAR

Akpınar, İ, & Aysev, E. (2011, Ocak). Küreselleşen İstanbul'da Bir Sosyal Aktör Olarak Mimar', Mimarlık Dergisi, , Ankara, Kış 2011, ISSN 1300-4212. *Mimarlık Dergisi*.

Aureli, P. V. (2008). *The project of autonomy: politics and architecture within and against capitalism* (Vol. 4). Princeton Architectural Press.

Aureli, P. V. (2011). *The possibility of an absolute architecture*. MIT press.

Batuman, B. (2012). *Mimarlığın ABC'si*. Say yayınları.

Bounds, M. (2004). *Urban social theory: City, self, and society* (p. 7). South Melbourne: Oxford University Press.

Bourdieu, P. (1977a). *Outline of a theory of practice.* Cambridge: Cambridge University Press

Bourdieu, P. (1977b). 'Symbolic Power'. *Indentity and structure.* (ed. D. Gleeson). Driffield: Nafferton Books

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. (Ricard Nice, Çev.). Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Bourdieu, P. (1986). 'The Forms of Capital'. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education.* (ed. J. G. Richardson). New York and London: Greenwood Press.

Bourdieu, P. (1989). On the possibility of a field of sociology. *The Russell Sage conference on "Social theory in changing society".* University of Chicago.

Bourdieu, P. (1990a). A lecture on the lecture. *In other words: essays towards a reflexive sociology*. (çev. M. Adamson). Stanford. Stanford University Press.

Bourdieu, P. (1990b). *The logic of practice*. Stanford. Stanford University Press.

Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. (çev. G. Raymond&M. Adamson). Cambrdige, Mass. Harvard University Press.

Bourdieu, P. (1994). *Sociology in question*. London. Sage.

Bourdieu, P. (1998). *The state nobility: elite schools in the field of power*. Stanford. Stanford University Press.

Bourdieu, P. (2002). 'Cultural Power'. *Cultural Sociology*. (ed. Lyn Spiellman). Blackwell, pp. 69-76

Bourdieu, P. (2012). *The literary field*. (ed. J. Aheame&J. Speller). Edinburgh University Press

Bourdieu, P., & Darbel, A. (2011). *Sanat sevdası: Avrupa sanat müzeleri ve ziyaretçi kitlesi*. İstanbul: Metis.

Bourdieu, P., & Passeron, J.C. (1977). *Reproduction in Education, society and culture*. Londra. Sage.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. (1992). *An invitation to reflevixe sociology.* Chicago. Chicago University Press.

Bozdoğan, S. (2001). *Modernizm ve Ulusun İnşası*. Istanbul: Metis Yayınları.

Burr, K., & Jones, C. (2010). The Role of the Architect: Changes of the Past, Prectices of Present, and Indications of the Future. *International Journal of Construction, 6*(2).

Çeğin, G., Göker, E., & Arlı, A. (2005). Sunuş. In *Ocak ve Zanaat - Pierre Bourdieu Derlemesi*. İletişim Yayınları.

Colquhoun, A. (1989). *Post-modernism and Structuralism: A Retrospective Glance*. Assemblage.

D, Smith. (2012). Fordism and the 20th Century City. Erişim tarihi: Nisan 2015, Smidan.com/2012/05/2014/fordism-and-the-20th-century-city/

Deleuze, G., & Hand, S. (1988). Foucault. Minneapolis.

Dovey, K. (1999). *Framing places mediating power in built form*. London: Routledge.

Erdoğan, Ş. (2006). *Mimar Wittgenstein*. İstanbul: Altıkırkbeş Yayınları.

Fabian, J. (2002). *Time and the other: How anthropology makes its object*. New York: Columbia University Press.

Feyerabend, P. (1999). *Yönteme karşı*. (Başer, E., Çev.) (Genlş 3. bs. ed.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (1979). Dicipline and Punish. In *Docile Bodies*. New york.

Foucault, M. (2011). İktidarın Gözü. In *Seçme Yazılar-4*, (Akınhay, O., & Ergüden, I., Çev.) . (2. bs. ed.). İstanbul: Ayrıntı.

Foucault, M. (2011). Özne ve iktidar. In *Seçme Yazılar-2*, (Akınhay, O., & Ergüden, I., Çev.) . (2. bs. ed.). İstanbul: Ayrıntı.

Foucault, M., & Deleuze, G. (1977). Intellectuals and power. *Language, counter-memory, practice*, 205-17.

Foucault, M. (1982). Space, Knowledge, and Power. *Architecture theory since 1968*. (Ed. Hays, K.M.). Cambridge, Mass: The MIT Press.

Fulcher, J., & Scott, J. (2011). Cities and Communities. *Sociology* (4th ed.). Oxford: Oxford University Press.

Habermas, J. (1974). *The Public Sphere: An Encyclopaedia Artcile, New German Critique* 1(3), pp. 49-55.

Habermas, J. (1989). Modern and Postmodern Architecture. *Architecture theory since 1968.* (Ed. Hays, K.M.). Cambridge, Mass: The MIT Press.

Harvey, D. (1985a). *Money, Time, Space and the City.*

Harvey, D. (1985b). *The Urbanization of Capital*.

Harvey, D. (1989). *Consciousness and the Urban Expeience*, Johns Hopkins University Press.

Harvey, D. (1996). *Postmodernliğin durumu*. İstanbul: Metis.

Horkheimer, H., & Adorno, T. (2001). The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception. In *Media and Cultural Studies. Key Works* (pp. 71-102). Blackwell.

Jauhiainen, J. S. (2006). *Urbanisation Capital and Land-use in Cities*, 179-193

Jones, P. R. (2006). The sociology of architecture and the politics of building: the discursive construction of Ground Zero. *Sociology*, 40(3), 549-565.

Karatani, K. (2006). *Metafor Olarak Mimari*. Metis Yayınları, İstanbul.

Kolektif. (2014). *Cogito Sayı 76 - Pierre Bourdieu Özel Sayısı*.

Kortan, E. (1989, Aralık). Mimarlıkta Rasyonalizm. *Yapı Dergisi*.

Kuhn, T.S. (1982). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*. Alan Yayıncılık. İstanbul.

Laugier, M. A. (1977). An Essay on Architecture. (Çev. *Herrmann, W. & Herrmann, A.). Los Angeles: Hennessey and Ingalls*.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (Vol. 142). Blackwell: Oxford.

Masiero, R. (2006). *Mimaride estetik*. (Çev. *Genç, F.)*. Dost Kitabevi.

Nietzsche, F. W. (2005). *The Anti-Christ, Ecce Homo, Twilight of the Idols: And Other Writings*. Cambridge University Press.**O'Neill, C.** (1973). The Making of an Architect, Studies. *An Irish Quarterly Review*, 263-272.

O'Neill, C. (1973). The Making of an Architect. *Studies: An Irish Quarterly Review*. Vol. 62. No. 242/248. pp. 263-272.

Özkazanç, B. (2005). Mimarlık Pratiklerine Öneri Olarak İktidar Ağları. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi. İstanbul.

Perez-Gomez, A. (2007). The Space Of Architecture: Meaning As Presence and Representation. *Questions of Perception: Phenomenology of Architecture*. William K Stout Publications

Saussure, F. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri.* Birey Toplum. Ankara.

Schnapp, J. (2008). The Face of the Modern Architect. *Grey Room, 33*, 6-25.

Ismail, T. (2002). Bir Tasarım Olarak Mimarlık. *Etik-estetik*. (Ed. Şentürer, A., Ural, Ş, Sönmez, F.). İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi.

Simmel, G. (1903). The metropolis and mental life. *Individuality and Social forms*.

Swartz, D. (2011). *Kültür ve iktidar: Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi*. (çev. E. Gen). İletişim Yayınları.

Swedberg, R., & Agevall, O. (2005). *The Max Weber dictionary: Key words and central concepts*. Stanford University Press.

Tanyeli, U. (2011). *Rüya, inşa, itiraz*. Istanbul: Boyut yayıncılık.

Wayland, P., & Öncü, A. (2005). *Mekan kültür iktidar: Küreselleşen kentlerde yeni kimlikler*. İstanbul: İletişim.

Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (Vol. 1). Univ of California Press.

Zukin, S. (1995). *The Cultures of Cities.* Blackwell Publishers.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Zeynep Hüseyin

Doğum Yeri ve Tarihi: Ankara, 1990

E-Posta: zeynephuseyinn@gmail.com

Lisans: Uludağ Üniversitesi, Mimarlık